

*“Så fort det finns någonting att
klättra på så väljer barn att klättra
på det”*

- En studie om upplevelsen av riskfylld lek i förskolan

Grundnivå
Pedagogiskt arbete

Hanna Bergenzaun
Viktor Sjölin

2021-FÖRSK-G128

HÖGSKOLAN I BORÅS

Program: Förskolläraryt utbildning för pedagogiskt verksamma 210 hp
Svensk titel: "Så fort det finns någonting att klättra på så väljer barn att klättra på det" - en studie om upplevelsen av riskfylld lek i förskolan
Engelsk titel: "If there is anything to climb upon children will climb on it" - a study about risky play in preschool
Utgivningsår: 2021
Författare: Hanna Bergenzaun och Viktor Sjölin
Handledare: Christer Wede
Examinator: Kristina Bartley
Nyckelord: riskfylld lek, risky play, förskola, Affordance, anknytning, förhållningssätt, lek, fri lek

Sammanfattning

Barns lek kan innehålla riskfyllda moment då individens förmåga utmanas och ibland överstigs. Den riskfyllda leken fyller en viktig funktion för barnets utveckling men kan även vara problematisk för vuxna i barnets närhet. Syftet med denna studie är att undersöka hur riskfylld lek upplevs av personal i svensk förskola samt vilka erfarenheter som finns av barns risktagande. Kvalitativa, semi-strukturerade intervjuer har genomförts i denna studie. Sex förskollärare och två rektorer har intervjuats kring sina upplevelser, erfarenheter och tankar kring barns risktagande i lek.

Resultatet visar att förskolepersonal har en positiv attityd till barns riskfyllda lek och bland annat menar att utveckling kräver utmaning. Trygghet ses som en förutsättning för utforskande och i förlängningen risktagande samt att utmana sig och *att våga*. Pedagogens och förskolans förhållningssätt samt förutsättningar inom organisationen ses lägga grund för vilka valmöjligheter som barn ges i leken. Situationer som av vuxna upplevs vara allt för farliga kan uppstå i leken och strategier som pedagoger använder för att reglera risker i barns lek har identifierats i studien.

Innehållsförteckning

1 INLEDNING	4
1.1 SYFTE.....	4
2 BAKGRUND	5
2.1 KATEGORISERING AV RISKFYLLD LEK.....	5
2.2 LEKMILJÖNS BETYDELSE	6
2.3 RISKFYLLD LEK UR ETT PSYKOLOGISKT OCH EVOLUTIONÄRT PERSPEKTIV	7
3 TEORETISK ANSATS	8
3.1 SANDSETERS KATEGORISERING AV BARNES RISKFYLLDA LEK.....	8
3.2 AFFORDANCE OCH FÖRVERKLIGAD AFFORDANCE	8
3.3 ANKNYTNINGSTEORI: SÄKER BAS OCH TRYGG HAMN	9
4 METOD	10
4.1 URVAL	10
4.2 GENOMFÖRANDE	11
4.3 ETISKA ÖVERVÄGANDEN	12
4.4 TROVÄRDIGHET OCH TILLFÖRLITLIGHET.....	12
4.5 ANALYS/BEARBETNING	13
5 RESULTAT	14
5.1 UPPFATTADE RISKER I RELATION TILL SANDSETERS KATEGORIER	14
5.2 LEKMILJÖNS PÅVERKAN OCH VUXNAS ROLL FÖR MENINGSERBJUDANDE.....	16
5.3 TRYGG BAS OCH SÄKER HAMN - OM UTFORSKANDE OCH RISKTAGANDE.....	19
5.4 PEDAGOGERS BEMÖTANDE AV BARNES RISKTAGANDE.....	22
6. DISKUSSION	26

6.1 UPPFATTADE RISKER I RELATION TILL SANDSETERS KATEGORIER.....	26
6.2 LEKMILJÖNS PÅVERKAN OCH VUXNAS ROLL FÖR MENINGSERBJUDANDE.....	27
6.3 TRYGG BAS OCH SÄKER HAMN - OM UTFORSKANDE OCH RISKTAGANDE.....	28
6.4 PEDAGOGERS BEMÖTANDE AV BARNES RISKTAGANDE.....	29
6.5 METODDISKUSSION.....	31
6.6 DIDAKTISKA KONSEKVENSER.....	32
REFERENSER.....	33
BILAGA 1	36
BILAGA 2	37
BILAGA 3	38

1 Inledning

Barns lek är ofta riskfylld, något som vuxna är tvungna att förhålla sig till. Samhällets fokus på säkerhet blir allt större, riskaversion ökar även i förskolan vilket tar sig uttryck i en strävan att eliminera faror (Sando & Sandseter 2016). Vi upplever att beslut tas utan djupare eftertanke eller kunskap om fördelarna med riskfylld lek. Det är bekymmersamt och motsägelsefullt; förskolans uppdrag handlar om att skapa möjligheter för lärande och utveckling och baserat på forskning kring riskfylld lek bör den därför vara en självklar del av förskolans verksamhet.

Risker och utmaningar är en naturlig del i barns lek (Sandseter & Kennair 2011). Lek ses av de flesta vuxna som en självklar del i barndomen, en möjlighet till lärande och utveckling. Svensk förskola har traditionellt sett lyft lekens positiva effekter vad gäller möjlighet för utveckling av alltifrån självkänsla, motorik och förmåga till socialt samspel. Samtidigt är den vanligaste begränsande faktorn för barns lek vuxna, som genom regler och förbud reducerar vad barn tillåts göra i leken (Sandseter 2009; Sandseter, Cordovil, Hagen & Lopes 2020). Inskränkningar av barns lek handlar ofta om att minska risker. Inom förskola, hem och samhälle arbetar man för att höja säkerheten, till synes utan att ta hänsyn till, eller ens vara medveten om, de positiva effekterna i riskfylld lek.

Frågan tycks vara problematisk, forskning visar att även pedagoger som har en positiv attityd till riskfylld lek begränsar barns rätt att utöva den (Sandseter, Little & Wyver 2012). Anledningar till det skulle kunna vara oro för skador och för eventuella påföljder om inte arbetsgivarens restriktioner följs. En tilltagande styrning i syfte att höja säkerheten medför en större begränsning av barns lek och tar ifrån pedagogerna möjligheten att bemöta barnen individuellt utifrån den enskilda situationen.

1.1 Syfte

Denna studie syftar till att undersöka hur personal i svensk förskola upplever riskfylld lek och vilka erfarenheter som finns av barns risktagande i lek. Följande frågeställningar är av intresse att undersöka i denna studie:

- På vilka sätt upplevs barn söka risker i sin lek i förskoleverksamheten?
- Vilka förhållningssätt uttrycker förskolepersonal kopplat till barns risktagande i lek?
- Vilka förutsättningar upplever personal i förskolan som viktiga för att barn ska kunna utmana sig i leken?

2 Bakgrund

I följande kapitel presenteras forskning om eller med koppling till barns risktagande som är intressant utifrån studiens syfte. Trots att ämnet kan skapa debatt menar Sandseter (2009) att forskningen på området är bristfällig. Sökningar har genomförts via ett flertal databaser med både svenska och engelska sökord samt rikligt med handsökningar. De presenterade studierna motsvarar kvalitativ, kvantitativ och teoretisk forskning genomförd i Norge, Australien, USA, Turkiet, Grekland, Portugal, Estland och Kroatien. Ingen svensk forskning har inkluderats i studien då någon sådan inte påträffats vid sökning.

Forskningen presenteras tematiskt med tillhörande rubrik som förklarar ämnet. Ellen Beate Hansen Sandseter är verksam i Norge och en av de ledande forskarna i världen kring riskfylld lek bland barn i förskoleåldern. Sandseters kategorisering av barns riskfyllda lek används i forskning internationellt (ex. Little 2017) och är den beskrivning som denna studie utgår ifrån för att definiera begreppet riskfylld lek.

2.1 Kategorisering av riskfylld lek

Sandseter (2007) undersöker hur riskfylld lek kan identifieras och kategoriseras bland barn i tre- till femårsåldern. I studien identifierar Sandseter (2007) 6 olika kategorier för riskfylld lek: Höjd, hastighet, verktyg/artefakter, farliga element, hårdhänt lek och platser där barn kan försvinna eller gå vilse (vår översättning). Lek vid hög höjd sker oftast i form av trädklättring vilket forskning visat är något som ofta regleras vid ECEC-center¹ (Little 2017; Sandseter & Sando 2016). Cykling eller att springa nerför branta sluttningar är exempel på aktiviteter med hög hastighet. Verktyg och artefakter kan innebära lek med vassa föremål, pinnar eller dylikt. Om leken sker nära klippor, eld eller sjöar och vattendrag anses de utgöra farliga element i lekmiljön. Brottningslekar kan vara uttryck för hårdhänt lek och platser utan staket, som till exempel besöks vid utflykter kan vara en plats där barn potentiellt kan försvinna eller gå vilse, förutsatt att barnen söker sig bort från de vuxna. I den riskfyllda leken balanserar barn på gränsen mellan spänning och rädsla och ett krav för att leken ska definieras som riskfylld är därför att den oavsett kategori utmanar barnet till gränsen av dess förmåga. Definitionen av risk utgår från barnets individuella förmåga i relation till den enskilda situationen.

I en uppföljande studie (Kleppe, Melhuish & Sandseter 2017) observerades barn i åldrarna 1-3 år i syfte att avgöra i vilken omfattning barn i de yngsta åldrarna leker riskfyllt samt ifall kategoriseringen är användbar för deras riskfyllda lek. 2-3 åringars riskfyllda lek påminner om den som observerats i äldre åldrar men för barn i 1-årsåldern kompletterades den tidigare studien (Sandseter 2007) med ytterligare två kategorier: kollision och ställföreträdare (vår översättning). Kollision beskriver lek där barnet kastar sig emot ett föremål, till exempel en

¹ "ECEC är en engelsk förkortning som står för: Early Childhood Education and Care. I Sverige kan "ECEC-center" syfta på en förskola som har fokus på utbildning och undervisning (education) men även en dagbarnvårdare med ett något större fokus på omvårdnad och omsorg (care)." (Ur tidigare arbete vid Högskolan i Borås, 2020 - Kunskapsöversikt - Barns riskfyllda lek)

kudde eller soffan. Ettåringarna iakttog de äldre barnen vilka gavs rollen som ställföreträdare för riskfylld lek. Kleppe, Melhuish och Sandseter (2017) menar med hänvisning till Apter (1992) att detta iakttagande kan ge barnen en känsla av upprymdhet samt lärande som förbereder dem inför framtida risktagande.

2.2 Lekmiljöns betydelse

Gibson (1979) myntade begreppet *affordance* (se affordance-teorin sida 8) för att beskriva möjligheter som individen erfar i interaktion med miljön. Utifrån affordance-teorin förstås att miljön avgör vilken typ av lek som möjliggörs och att miljöns utformning därför är av betydelse för på vilka sätt barn ges förutsättningar att utöva riskfylld lek. Till exempel kan Little (2010) konstatera att bristande utrymme i lekmiljön ger sämre förutsättningar för riskfylld lek och att barn därför behöver garanteras tillräckligt utrymme för leken (mätt i kvm/barn). Sandseter (2009) undersöker barns affordance för riskfylld lek på två förskolor i Norge: en förskola med traditionellt utformad utomhusmiljö och en utomhusförskola, vars miljö kan antas erbjuda större möjligheter för riskfylld lek. Resultatet visar dock att barn söker risker i lika stor utsträckning i båda dessa miljöer, utomhusförskolan erbjöd större risker men inte fler. Studien pekar på att barn söker risker i leken oavsett miljöns utformning och på det sätt vuxna i barnets närhet ger möjlighet till. Vuxnas förhållningssätt och vad barn tillåts eller ej i förhållande till sin lekmiljö är alltså även det avgörande (se förverkligad affordance sida 8). Barn interagerar nämligen inte enbart med miljön på det sätt som den konstruerats för utan även på ett sätt som går bortom syftet med lekutrustningen och som kan innefatta risk, exempelvis genom att klättra upp på en lekstuga. En alltför tillrättalagd miljö uppfattas dock mer begränsande av både barn och pedagoger, barn uppfattar den även som tråkigare på grund av färre lekmöjligheter (Zamani 2016).

En icke tillrättalagd, naturlig lekmiljö påverkar mer än enbart graden av risk. Leken i en naturlig miljö innehåller hög grad av kognitiva, sociala och kreativa inslag som barn uppskattar och barn uppfattar en naturlig miljö som mindre begränsande (Zamani 2016). Barns val av lek varierar även under en utevistelse vilket uttrycker sig i val av lekmiljöer (Holmes & Procaccino 2009). Fysisk lek är vanligare i början av en utevistelse och utövas i något högre grad av pojkar än flickor. Dock ges barn allt mindre möjligheter för riskfylld lek i sin lekmiljö, dels på förskolan där miljöerna förändras för att eliminera faror (Sando & Sandseter 2016) men även i samhället i stort på grund av reducerade möjligheter för barn att röra sig fritt utomhus. Föräldrar upplever olika hinder för att ge barn möjlighet till fri utomhuslek, såsom bristande anläggningar, väderförhållanden, rädsla för främlingar och olyckor kopplade till trafik (Sandseter, Cordovil, Hagen och Lopes 2020). Oro för olyckor kopplade till trafik är det starkast upplevda hindret och upplevs störst i storstäder. FN (2013) menar att en urbanisering och privatisering av samhället allt mer begränsar barn från att nyttja parker, trädgårdar, skogar, stränder och dylika naturområden som sina lekmiljöer. Starkast drabbas barn i låginkomstfamiljer.

2.3 Riskfylld lek ur ett psykologiskt och evolutionärt perspektiv

För att kunna utforska sin omvärld på ett säkert sätt behöver barn kunna göra en bedömning av fara. Genom riskfylld lek utvecklar barn en adekvat förmåga att bedöma risker och att hantera risker (Sandseter & Kennair 2011; Stan & Humberson 2011). Adekvat riskbedömning handlar om att lära sig bedöma vad som är farligt för att kunna undvika risker. Det handlar även om att förstå vad som inte är farligt för att undvika ogrundad oro. Riskfylld lek har en antifobisk effekt vilket innebär att ångest och oro minskar när barn får möjlighet att möta utmaningar och ta risker i leken (Sandseter & Kennair 2011). Alltså fungerar riskfylld lek som ett naturligt sätt att minska fobier som kan uppstå när barn upplever sig inte kunna bemästra den situation som framkallar rädsla.

Adams (2001, s. 9-13) presenterar en mer detaljerad beskrivning av risk där en distinktion görs mellan objektiv och subjektiv risk. Med objektiv risk menas det som i en situation är mätbart och konkret. Begreppet objektiv risk kan i relation till barns lek förstås utifrån Sandseters kategorisering av riskfylld lek, till exempel kategorin höjd: Barn utmanar sig själva i leken exempelvis genom att hoppa från stenar eller klättra i träd. Höjden som leken sker på är objektivt mätbar och i den meningen innebär lek på 2 meters höjd en större risk än lek som sker på 1 meters höjd. Subjektiv risk beskriver istället individens upplevelse, det icke mätbara. Hur en person reagerar inför en upplevd risk skiljer sig åt individuellt och hur en situation upplevs kan därför vara skilja sig för olika personer. Den subjektiva risken skiljer sig därför från den objektiva genom att den inte är mätbar utan syftar på individens upplevelse. Till exempel kan klättring på 2 meters höjd upplevas mindre farlig av en person som bemästrar situationen än klättring på 1 meters höjd upplevs av en person som inte bemästrar situationen.

Apter (1992) undersöker människors motiv till risktagning och menar att en människa som känner sig exalterad kan uppleva det som både positivt eller negativt beroende på i vilket tillstånd personen befinner sig. Apter använder sig av reversal theory som han är upphovsman till och även bidragit till att utveckla (Apter 1981, 1982, 1984, 1989; 1992; 2001, 2007a, 2007b; Apter, Kerr, & Cowles, 1988, refererade i Sandseter 2010). Begreppet *paratelic state* kännetecknas i reversal theory av ett tillstånd som upplevs positivt och *telic state* ett tillstånd som upplevs negativt. När en människa känner spänning och upprymdhet, vad Adams (2001) beskriver som *subjektiv risk*, befinner hon sig i paratelic state och upplever aktiviteten som rolig. Personen känner glädje vilket ger aktiviteten ett självändamål och motivation att fortsätta. Om spänningen däremot blir allt för stark förändras personens upplevelse och negativa känslor såsom rädsla och ångslan tar över (telic state). Ett sådant tillstånd kan utlösas genom inre förändringar i känslolivet eller genom yttre händelser; att den *objektiva risken* höjs genom till exempel en plötsligt upptäckt fara eller en olycka som sker.

Forskning om barns lek visar på att de söker risker i leken samtidigt som de försöker hitta en balans där spänning ger upphov till glädje (Sandseter 2010). Barn uttrycker att den riskfyllda leken är rolig och spännande och de har strategier för att öka risken genom att till exempel: hoppa istället för att glida ner eller springa i "racer-fart" i motsats till att enbart springa. Dock kan balansen där risken är på en optimal nivå, och ger upphov till positiva känslor, rubbas och

ge upphov till obehag. När riskerna upplevs för stora känner barnen rädsla och ängslan och leken beskrivs då av barn som allt för farlig. Barn använder då strategier för att minska riskerna exempelvis genom att minska farten eller klättra på lägre höjd.

Rishtagning ger en känsla av spänning som även är förknippat med glädje. När barn lär sig behärska nya riskfyllda situationer känner de upprymdhet vilket är en motivationsfaktor för rishtagning (Kleppe, Melhuish & Sandseter 2017). Samtidigt minskar känslan av spänning, den subjektiva risken, när barn lär sig hantera en objektiv risk och den ger då inte längre upphov till samma upprymdhet. Den objektiva risken behöver då höjas för att uppnå samma grad av subjektiv risk. Barn från 2 års ålder söker subjektiv risk och objektiv risk i leken samt anpassar den objektiva risken för att uppnå en känsla av upprymdhet. När 1-åringar söker risk uppvisar de dock inte subjektiv risk, exempelvis genom ansiktsuttryck eller mimik. 1-åringar söker risker i något mindre grad än äldre barn och oftast i ensamlek.

3 Teoretisk ansats

Forskning om barns riskfyllda lek präglas inte av en enskild dominerande teori utifrån vilken ämnet undersöks. I den forskning som vi tagit del av har ett flertal olika teorier använts och kopplats till riskfylld lek av forskare verksamma i området. Eftersom denna studie undersöker pedagogers och rektorers upplevelse och erfarenheter av riskfylld lek, vilket är komplext, menar vi att studien behöver ta hänsyn till ett flertal teorier och framförallt jämföras mot tidigare forskning för att tolka och sätta resultatet i ett sammanhang.

3.1 Sandseters kategorisering av barns riskfyllda lek

Den kategorisering av barns rishtagande som Sandseter (2007) utarbetat (se sida 5) har varit inflytelserik för att definiera begreppet riskfylld lek (eng. risky play²) i forskning vi tagit del av. Studier tar också avstamp i Sandseters beskrivning genom att diskutera barns och vuxnas uppfattning av risk i relation till kategorierna (Sandseter 2011; Sandseter 2009; Zamani 2016; Little 2010 m.fl.). I denna studie kan det därför vara intressant att jämföra pedagogers och rektorers upplevelse av riskfylld lek i en svensk förskolekontext relaterat till Sandseters kategorisering.

3.2 *Affordance* och förverkligad *affordance*

Gibson (1979, ss. 127-137) menar att en miljö, beroende på dess utformning, möjliggör olika former av *affordance*. Begreppet *affordance* kan på svenska förstås som meningserbjudande och beskriver de olika möjligheter som uppstår i interaktionen mellan miljö och individ. Det innebär att möjligheterna som en artefakt erbjuder inte bestäms av dess förutbestämda syfte utan uppstår i interaktion med individen, något som även visat sig vara fallet i barns riskfyllda lek (Sandseter 2009). Mänskliga beteenden är kopplade till vad miljön uppfattas erbjuda, med

² Vår översättning

individuella skillnader. Barns lekbeteenden är således ett resultat av den affordance som lekmiljön inrymmer.

I sin forskning nyanserar Kyttä (2004) affordance-teorin genom att skilja på möjlig affordance (eng. potential affordance³), som innebär det teoretiskt möjliga i miljön, och förverkligad affordance (eng. actualized affordance⁴), som beskriver det som i praktiken uppnås. Kyttä visar även att förverkligad affordance är kopplad till barns rätt till rörelsefrihet (eng. mobility license⁵) som Kyttä menar ger barn utrymme för fria val. Utifrån Kyttäs forskning kan det förstås att inte enbart miljöns meningserbjudande påverkar barns lekbeteende utan också vuxnas förhållningssätt till barns lek och i vilken grad barn ges rätt till rörelsefrihet av vuxna i sin omgivning. Gibsons (1979) och Kyttäs (2004) teorier är intressanta i denna studie för att utifrån analys av resultatet se ifall förskolepersonal uppfattar att miljöns utformning leder till meningserbjudande för riskfylld lek, möjlig affordance, samt om vuxnas förhållningssätt uppfattas påverka möjligheterna barn ges för risktagande i leken, förverkligad affordance.

3.3 Anknytningsteori: säker bas och trygg hamn

Anknytningsteorin har sitt ursprung i John Bowlbys forskning på 1950-talet och är ett kunskapsfält inom psykologisk forskning som beskriver hur barn knyter an till föräldrar eller andra vuxna omsorgspersoner, även kallat anknytningspersoner, exempelvis pedagoger på förskolan. Ainsworth, Blehar, Waters och Wall (1978, ss. 255-265) beskriver utifrån sin forskning anknytningspersonen som trygg bas och säker hamn⁶ och menar att tryggheten den vuxne ger fyller en viktig funktion för barns utforskande av sin omvärld.

Anknytningspersonen utgör en trygg bas när barnet ska utforska omvärlden och en trygg hamn att återvända till när obehag eller rädsla uppstår. Ainsworths (et al. 1978) beskriver en inre känslomässig balans hos barnet där en känsla av trygghet ger upphov till ett utforskande beteende och en känsla av oro eller fara ger upphov till anknytningsbeteende. När känslan av trygghet överväger känslan av rädsla eller obehag befinner sig barnet i ett utforskande beteende och lämnar sin trygga bas och när känslan av rädsla eller fara tar över vänder sig barnet tillbaka till den trygga hamnen för att söka trygghet.

Även om Ainsworths (et al. 1978) forskning inte rör barns risktagande är det tänkbart att psykologiska förutsättningar för utforskande av sin omvärld även är en grund för att möjliggöra riskfylld lek. FN:s kommité för barns rättigheter poängterar i sin 17:e allmänna

³ Vår översättning

⁴ Vår översättning

⁵ Vår översättning. Ett begrepp för att beskriva i hur stor grad barn av vuxna i sin närhet ges tillåtelse att röra sig fritt i sin omgivning. FN: kommité för barns rättigheter uppmärksammar i sin 17:e allmänna kommentar (UN, CRC 2013) hinder för FN:s konvention om barns rättigheter, artikel 31 (rätten till lek, vila och fritid) och lyfter bland annat barns begränsningar att röra sig i samhället som ett tilltagande problem.

⁶ Eng: secure base and a haven of safety (Ainsworth, Blehar, Waters, Wall, 1978).

kommentar (UN, CRC 2013, s. 12) att risk och utmaningar är integrerat i barns lek och en komponent i fördelarna med lek. Därför menar vi att det kan vara av intresse att i studien ställa Ainsworths teori gentemot respondenternas upplevelse av den vuxnes roll för att ge barn förutsättningar för trygghet och utforskande samt se om kopplingar görs som i förlängningen gäller barns risktagande.

4 Metod

Forskningsmetoder kan enkelt delas in i kvalitativa och kvantitativa, Bryman (2011, ss. 340-341) menar att de senare i större grad fokuserar på insamlande och analys av kvantifierbar data och är vanligt förekommande inom naturvetenskaplig forskning. Bryman beskriver vidare att den kvalitativa metoden undersöker människors förståelser och upplevelser för ett visst fenomen. En kvalitativ studie knyter an till en hermeneutisk ansats, vilken Thurén (2019, s. 110) menar handlar om en strävan att med inlevelse och empati skapa sig en djupare förståelse i upplevelsorna kring ett fenomen, bortom det logiska. Eftersom denna studie undersöker personers upplevelser och erfarenheter av barns riskfyllda lek i förskolan kan den sägas ta utgångspunkt i en hermeneutisk ansats. Utifrån denna ansats har en kvalitativ metod använts, vilket är en fördel när man vill förstå någonting och höra människor beskriva och resonera kring ett visst fenomen (Bryman 2011, ss. 371-372).

I en studie som syftar till att ge en djupare förståelse för hur barns riskfyllda lek upplevs av förskolepersonal är kvalitativ intervju en lämplig forskningsmetod då den ger forskaren möjlighet att förstå respondenternas erfarenheter, tankar och upplevelser i ämnet (Fejes & Thornberg 2019, s. 33). I undersökningen för denna studie har förskollärare och rektorer intervjuats och frågor har ställts som rör uppfattning av risktagande, upplevda för- och nackdelar, hantering av enskilda situationer (se frågor i bilaga 1). För att skapa en mening och förståelse för hur riskfylld lek uppfattas av förskolepersonal hölls semistrukturerade intervjuer, vilka liknar avslappnade samtal där respondenten får tid och utrymme att beskriva sina egna upplevelser, dock utifrån ett bestämt fokus (Kihlström 2007, s. 48). Intervjufrågor med koppling till studiens syfte användes samtidigt som intervjuerna var flexibla och även gav utrymme för följdfrågor och övergripande samtal av barns riskfyllda lek i förskolan. Just denna flexibilitet är något som Bryman (2011, s. 415) menar är en av egenskaperna med semistrukturerade intervjuer.

4.1 Urval

För studien har ett tvåstegsurval genomförts där ett första steg var att välja ut två kommunala förskolor i Västra Götalands Län. Valet för de två förskolorna gjordes utifrån ett målinriktat urval, vilket enligt Bryman (2011, s. 434) är ett sätt att nå en urvalsgrupp som motsvarar en undersöknings behov. På kommunens hemsida finns kortfattade beskrivningar av samtliga kommunala förskolor. Gemensamt för de båda förskolorna som valdes ut, Blomman och Trädet, var att utevistelse och natur beskrevs vara ett centralt inslag i verksamheten. I en

sådan miljö kan pedagogerna tänkas ha erfarenhet av barns risktagande vilket var lämpligt för studien.

Ett andra steg i urvalsprocessen bestod i att tillfråga rektorerna på Blomman och Trädet om deltagande i studien. Rektorerna tillfrågades i sin tur pedagoger som de tänkte kunde vara intresserade av att delta i en intervju utifrån studiens syfte. Detta är ett snöbollsurval som möjliggör att nå ut till en målgrupp lämplig för studien (Bryman 2011, s. 434). Vid varje förskola intervjuades 1 rektor samt 3 pedagoger. Respondenterna utgjordes således av totalt 2 rektorer och 6 pedagoger, fem av dessa är förskollärare och en barnskötare.

Att både rektorer och pedagoger deltog i studien skapade en bredare förståelse för ämnet. Rektorerna kunde genom sitt deltagande delge sin erfarenhet av barns risktagande samt inställningen till riskfylld lek och hanteringen av denna ur ett organisatoriskt perspektiv. De intervjuade pedagogerna kunde i sin tur delge erfarenheter och upplevelser kopplat till förskolans vardagspraktik. Pedagogerna berättade bland annat om hur de uppfattade barns risktagande, hantering av riskfylld lek samt dilemman som pedagoger möter i de situationerna.

Förskolan Blomman: är en traditionell förskola med 6 avdelningar i ett mindre samhälle med närliggande natur och lekplatser. På Blommans hemsida beskrivs hur förskolans stora gårdar ger utrymme för lek och rörelse.

Förskolan Trädet: är en ur och skur-förskola belägen i ett landsbygdsområde bestående av mestadels skogsmarker, verksamheten präglas av utomhusvistelse på en gård som består av varierande natur. Några kännetecken som respondenterna vid Trädet ofta återkom till i sina svar var tillgången av berg i skogen och det faktum att det inte finns något staket runt förskolans gård.

4.2 Genomförande

Ett första led i arbetet var att kontakt togs med en rektor för att ge en bild av hur barns riskfyllda lek så som ämne upplevdes och för att undersöka intresset att delta i en studie kring ämnet, samt möjligheter att genomföra en sådan medan Covid-19 pandemin pågick. Denna första kontakt låg till grund för urvalet i studien. När respondenterna tackat ja till deltagande i studien skickades missivbrev ut med samtyckesblankett (se bilaga 2) och information om syftet med studien. Intervju valdes som metod och intervjufrågorna formulerades gemensamt och utformningen av frågorna var tänkta att ge utrymme för diskussion och resonemang. Vi studerar som yrkesverksamma pedagoger och i samband med att frågorna formulerades hölls ett par testintervjuer vardera med kollegor på våra arbetsplatser. Det gav oss en bild om frågorna ledde till ett givande samtal med relevanta svar utifrån studiens syfte. En avvägning var att formulera frågor som inte är ledande och som ger respondenten utrymme att svara utifrån sina personliga erfarenheter samtidigt som de inte ska vara så generella att de blir svåra att svara på. Testintervjuerna tjänade som en form av pilotstudie, det blev både en

förberedelse för oss i rollen att intervjua och en process i utformningen av frågorna, för att säkerställa att de skulle ge svar på studiens frågeställningar (Kihlström 2007, s. 50).

Det faktum att Covid-19 pandemin pågick begränsade möjligheten att utföra intervjuerna vid en fysisk träff och istället genomfördes de som videosamtal med det digitala verktyget Microsoft Teams. Vid intervjuerna deltog vi båda två och var förberedda genom att ha intervjufrågorna utskrivna framför oss samt möjlighet att föra anteckningar. Ljudinspelning av intervjuerna gjordes för att få med allt ordagrant och ge oss möjlighet att vara helt koncentrerade på lyssnandet (Löfgren 2014, s. 150). För att skapa en avslappnad stämning inleddes intervjuerna med ett antal uppvärmningsfrågor som handlade om utbildning och antal år i yrket. Respondenterna informerades om att de kunde ta god tid på sig, förbli tysta en stund för att tänka eller be oss upprepa eller förklara frågor om de på något sätt upplevdes oklara. Tänkbara följdfrågor hade förberetts som stöd för att samtalet i intervjun skulle vara smidigt och naturligt. För att undvika att någon part skulle uppleva stress, avsattes 45 minuter för varje intervju. Gott om tid gav bra förutsättningar och god marginal att ställa följdfrågor och ge respondenten utrymme att tala till punkt (Löfgren 2014, s. 148) eftersom testintervjuerna visat sig ta maximalt 20 min. Intervjuerna i studien visade sig vara mer tidskrävande och tog 20-40 min, valet att avsätta gott om tid visade sig därför vara lyckosamt.

4.3 Etiska överväganden

Studien har genomförts med hänsyn till de forskningsetiska principer som är framtagna av Vetenskapsrådet (2017). För att säkerställa god etik har studien genomförts i linje med de fyra centrala begrepp som beskrivs, sekretess, tystnadsplikt, anonymisering och konfidentialitet (Vetenskapsrådet 2017, ss. 40-41).

Respondenterna delgavs information och möjlighet till samtycke i det missivbrev som mailades ut i god tid innan undersökningen påbörjades. I missivbrevet fanns information om studiens syfte samt information om att det var frivilligt att medverka i undersökningen och att respondenterna när som helst kunde avbryta sin medverkan. Vid muntlig kontakt i samband med utskickandet av missivbrevet delgavs respondenterna våra kontaktuppgifter. För att säkerställa en anonymisering har uppgifter tagits bort som på olika sätt går att spåra till respondenterna. Alla namn och platser är fingerade och kodade och uttalanden som upplevs kunna kopplas till en person eller plats har tagits bort eller ändrats. För att kunna säkerställa en konfidentialitet för respondenterna har den information och de uppgifter som framkommit under de intervjuer och samtal som utförts endast använts i undersökningens syfte. Uppgifter om respondenterna och den röstupptagning som gjorts har förvarats på ett säkert sätt.

4.4 Trovärdighet och tillförlitlighet

Bryman (2011, s. 354) lyfter fram fyra delkriterier att förhålla sig till inom kvalitativ forskning: Trovärdighet, överförbarhet, pålitlighet och möjlighet att styrka och konfirmera. Införlivandet av dessa kriterier är av vikt för att säkerställa att forskningen är tillförlitlig. För att styrka trovärdigheten i studien är undersökningen gjord efter de forskningsetiska principer

som finns att förhålla sig till vid bedrivandet av forskning. Valet av respondenter ligger i linje med undersökningens område och syfte, resultatet förankras empiriskt och beskrivs med en klarhet och uttrycks i en detaljerad skildring (Fejes & Thornberg 2019, s. 276). För att styrka pålitlighet görs en tydlig redogörelse av studiens olika faser. I de olika delarna av processen har vi strävat mot att vara neutrala till insamlad data, vilket bland annat tagits uttryck i saklig analys där förhoppningar om vad resultatet ska visa lagts åt sidan. Trots en insikt om att det i den här typen av undersökningar är omöjligt att vara helt och hållet objektiva har vi strävat efter att inte låta våra värderingar påverka resultat och utförande (Bryman 2011, s. 355).

Fejes & Thornberg (2019, s. 276) lyfter fram begreppet kvalitet som ett samlat begrepp för hur väl och systematiskt en undersökning är gjord. Genom att inta ett kritiskt förhållningssätt där vi under hela processen reflekterade med varandra för att se olika mönster, nya sammanhang och kopplingar har undersökningen getts förutsättningar för god kvalitet (Fejes & Thornberg 2019, ss. 276-277). För att öka studiens giltigheten ytterligare beslutades att genomföra testintervjuer med personer som stämde överens med urvalsgruppen. Syftet med testintervjuerna var att säkerställa att intervjufrågorna var adekvat utformade innan undersökningen påbörjades. Genom testintervjuerna kunde vi upptäcka eventuella problem och undvika dessa i den riktiga studien (Kihlström 2007, s. 231). Röstupptagning under intervjuerna gav oss möjlighet att ordagrant få med det respondenten förmedlade och gav oss möjlighet att utan distraktion lägga vår fulla uppmärksamhet på det som sades (Bryman 2011, s. 428). Trovärdigheten stärktes ytterligare av att vi med det inspelade materialets hjälp i efterhand kunde lyssna och tolka respondenternas berättelser, samt avgöra huruvida vi ställt ledande frågor eller ej (Kihlström 2007, s. 232).

4.5 Analys/bearbetning

En kvalitativ analys har till syfte att skapa en förståelse för det insamlade datamaterialet och på så vis ge det mening (Fejes & Thornberg 2019, s. 35). Under hela analysprocessen har den tidigare forskningen som vi tagit del av inom området samt aktuella teorier varit relevant för att söka efter mönster i vårt material. Som ett första steg i analysprocessen transkriberades intervjuerna vilket möjliggjorde en överskådlig läsning av vårt datamaterial. Vid en första läsning av materialet upptäcktes några övergripande kategorier och teman vilket var till hjälp för att skapa ett helhetsintryck och en sammanfattande mening av innehållet (Christoffersen & Johannessen 2012, s. 115).

För att möjliggöra djupare granskning av materialet koncentrerades svaren i form av nyckelord och sammanfattningar som sammanställdes i en tabell (se bilaga 3). Koncentrering är enligt Fejes (2019, s. 37) ett sätt att göra de stora datamängder som kvalitativa studier ofta innebär mer överskådliga. Även här var det intressant att ställa svaren i kontrast till tidigare forskning och teori, samt att se vilka svar som var relevanta kopplat till studiens syfte. Utifrån tabellen genomfördes en djupgående analys, mönster som bekräftade, motsa eller inte finns representerat i forskning vi tagit del av blev nu än tydligare. De mönster som är av intresse för studiens syfte presenteras i vårt resultat.

5 Resultat

Nedan presenteras studiens resultat strukturerat i rubriker som även återkommer i diskussionen.

5.1 Uppfattade risker i relation till Sandseters kategorier

Några av de intervjuade beskriver en uppfattning av att barn själva inte är medvetna om de risker som de tar. Barn beskrivs ta risker i leken dock utan att uppfatta det själva, Karin på Blomman menar att barn söker risker i leken men påpekar samtidigt: *“Alltså kanske inte så medvetet. Jag tror inte dom riktigt vet att det är en farlig risk dom tar, det tror jag inte.”*. Även Alexandra på Blomman menar att barn söker risker och i likhet med Karin uppfattar hon att barns förmåga att bedöma risk påverkar: *“Asså det är ju barn och dom vet ju inte alltid vad som är farligt eller inte”*.

I intervjuerna berättar respondenterna om sina upplevelser av hur barn söker utmaningar och risker i leken. I samtalen använder respondenterna exempel för att beskriva riskfylld lek, både sådan lek som de erfarit på förskolan och sådan som de kan föreställa sig skulle kunna uppstå. Exempelen kan därför sägas ge en bild av vilka risker respondenterna uppfattar i barns lek.

Respondenternas uppfattning av barns risktagande är möjliga att koppla till Sandseters 6 kategorier av risk (se tabell 16). Analysen av resultatet visar att samtliga av de 6 kategorierna finns representerade i respondenternas svar, dock i olika hög grad. De kategorier av risk som nämns oftast av är lek på hög höjd och lek nära farliga element, 6 av 8 personer ger exempel på aktiviteter som kan kopplas till dessa kategorier. För lek nära farliga element nämns berg som den vanligaste aktiviteten. I citatet nedan beskriver Jeanette att lek vid berg uppfattas som särskilt riskfyllt då det är blött vilket gör underlaget halt:

Vi har ju väldigt mycket natur här, vi har ju berg, vi har ju träd, man vill ju testa hela tiden, de är klart att det finns utmaningar och de tar risker, ibland lite för höga risker kanske där dom kanske inte klarar det där höga berget. Det kanske är lite blött en dag, då kanske man... det är ännu farligare den dagen. Så att de provar ju hela tiden... (Jeanette, Trädet)

Citatet ovan är ett exempel på hur förskolepersonal uppfattar att nivån av risk är föränderlig och påverkas av flera faktorer, i det här fallet att det är blött. Andra naturfenomen som nämns och som utgör farliga element är is, bäck och djupa vattenpölar: *“..en vattenpöl som är för djup för ett barn, den är ju ganska allvarlig risk.”* säger Petronella vid Trädet. Hon tar hänsyn till vattenpölens djup i relation till barnet och bedömer även risken genom att gradera den som *“allvarlig”*. Även det faktum att barnen får i sig något giftigt i naturen upplevs som en risk. Karin på Blomman berättar att barn i naturen kan *“smaka på farliga saker”* och berättar att barnen på förskolan *“åt olika löv som dom hittade.”*. Utifrån kategorin farliga element kan giftiga växter utgöra en risk, Karin beskriver vikten av att medvetandegöra barnen om att naturen inrymmer både ätliga och giftiga växter och att barnen därför måste tillfråga en vuxen innan de äter något de hittat.

Respondenterna lyfter möjligheten för barn att ta sig till en närliggande trafikerad väg som en risk, även det en risk som är att beskriva som ett farligt element i lekmiljön. Sofia uttrycker det så här och beskriver att de yngsta barnen är oförstående inför vilken fara det innebär:

Eeh, vi har barn som utmanar genom att försöka springa iväg. Springa mot vägen. /.../ Och vi har småbarn som gärna springer dit och gömmer sig /.../ dom förstår inte att det är vägen, dom förstår inte att det är farligt.. (Sofia, Trädet)

I likhet med kategorin farliga element ger 6 av 8 respondenter exempel på lek vid hög höjd. Klättring och att hoppa ner från höga höjder är de aktiviteter som nämns klart oftast kopplat till denna teori. Sofia vid Trädet beskriver att barn tar risker i leken genom att *“hoppa från höga höjder till exempel”*. Susanne, rektor vid Trädet, delar samma uppfattning. Hon menar att barn söker risker i leken och lyfter klättring som ett exempel. Susanne berättar att *“man ser hur de [barnen] liksom står och väger liksom, vågar jag hoppa ner eller inte”*. Det är genom hennes beskrivning tydligt hur barnen i den riskfyllda leken utmanar sig på gränsen av sin förmåga när de *“står och väger”*.

Lek med hög hastighet och lek med farliga artefakter är de kategorier som förekommer näst mest i intervjuerna, 4 av 8 respondenter beskriver risktagande som stämmer överens med de kategorierna. För lek med hög hastighet är stjärtlappsåkning den aktivitet som beskrivs oftast. Karin på Blomman för fram sin upplevelse av risk relaterat till hög hastighet: *“...när vi åker stjärtlapp och pulka är man också ganska noga med hur många och hur fort dom får åka”*. En i grunden positiv syn och ett tillåtande förhållningssätt beskrivs gällande riskerna, trots att aktiviteten uppfattas som riskfylld tillåts den fortsätta om än med vissa restriktioner. Risken med hög fart nämns även av Susanne, rektor på Blomman: *“..pulkaåkning eller stjärtlappsåkning/.../där kan det finnas faror ibland för att det blir isbildningar och det kan liksom bli för brant.”*.

Vid lek med farliga artefakter är det framförallt lek med pinnar som är en aktivitet som utmärker sig i resultatet. I likhet med förskolepersonalens förhållningssätt gällande lek i hög hastighet så beskriver Anna, att trots att man ser en risk med pinnlekar har man en tillåtande attityd men har infört vissa regler kring den:

..de älskar ju det här med pinnar och det blir både pistoler och svärd och allt möjligt. Det kan ju vara en riskfylld lek som vi ändå har, som är tillåten när vi är i skogen, fast då är det ju vissa regler hur man ska förhålla sig när man leker en sån lek. (Anna, Blomman)

Minst exempel ges på risker som kan kopplas till kategorierna hårdhänt lek eller platser där barn kan försvinna, endast 2 av 8 ger exempel på sådan lek. Sofias erfarenhet är att det inte sker så många allvarliga olyckor i skogen: *“Det är inte så många som har skadat sig, jag har varit med om en fraktur på alla mina 7 år, och det är inte på grund av att dom har lekt i skogen”* När Sofia får en fråga om vad som hade hänt i det fallet berättar hon att det var *“två barn som bara lekte väldigt hårt med varandra”*.

De två exemplen som kan kopplas till platser där barn kan försvinna eller gå vilse handlar båda om ett skogsområde på Förskolan Trädet. Området saknar staket och i ett fall lyfts risken att barn på grund av det kan gå vilse eller försvinna bortom vuxnas uppsyn. Susanne, rektor

vid Trädet, ser en tänkbar risk med att vägen finns i närheten och kopplar det till risken att någon okänd hämtar ett barn⁷ från förskolan: *“det finns ju också den här risken att det kör förbi någon olämplig person och plockar upp dom.”*

Uppfattade risker i relation till Sandseters kategorier:

Sandseters 6 kategorier av riskfylld lek	Hög höjd	Hög hastighet	Verktyg/artefakter	Farliga element	Hårdhänt lek	Platser där barn kan försvinna eller gå vilse
Av respondenterna (8 st) nämner:	6	4	4	6	2	2
I de fall då exempel gavs handlade det om (inom parentes hur många som nämner det):	Klättra (5) Hoppa (5) Gunga (2) Balansgång (1)	Stjärtlapp (3) Cykla (1) Springa inomhus (1)	Pinnar (4) Föremål att sätta i halsen (1) Rockring som barnen fångade varandra med vid jage, risk att få runt halsen (1)	Berg (3) Is (2) Bäck, djupa vattenpölar (2) Trafik (2) Giftiga växter (2)	Fälla någon som springer (1) “Två barn som lekte väldigt hårt med varandra” (1)	Skog utan staket (1) Möjlighet att okänd person tar med barn när de leker på platser där vuxna inte ser dem, “stranger danger” (1)
I tabellen presenteras förskolepersonals uppfattning av risktagande i relation till Sandseters kategorier av riskfylld lek.						

5.2 Lekmiljöns påverkan och vuxnas roll för meningserbjudande

I analysen framgår att egenskaper i barnets lekmiljö skapar förutsättningar för barns lek. Flera av respondenterna lyfter vikten av en trygg miljö som en förutsättning för barns utforskande. Susanne, rektor vid Trädet, beskriver hur förskolans miljöer ger förutsättningar för lek:

Och det finns stora utrymmen att vara på, det tror jag också är avgörande för att man ska känna att.. att man får vara ifred om man vill, det går. Det går att vara ifred. ‘Min traktorlek behöver inte störas, jag behöver inte ge avkall på utrymme för min traktorlek’ eller så, utan det finns plats. (Susanne, rektor Trädet)

Susanne lyfter stora ytor som en egenskap i miljön som ger barn förutsättningar att kunna leka ostört och få en form av integritet som behövs för att fördjupa sig i leken. I likhet med Susannes upplevelser delar många respondenter med sig av hur en trygg miljö är en förutsättning för barns utforskande, dock är det få som i likhet med Susanne ger konkreta exempel på vad som kännetecknar en trygg miljö.

Lek i inomhusmiljön som är eller kan bli riskfylld nämns vid några tillfällen, som till exempel av Alexandra, som arbetar med de yngsta barnen:

⁷I engelsk forskning ofta kallat “stranger danger”.

Vi har ett par barn som från början så, när dom började här för typ ett år sen så hade vi små låga pallar som dom hoppade ifrån ner i en pöl, en madrass, ja ni vet kanske vad en pöl är. Och nu ett år senare då så har dom ju börjat med våra stolar som vi sitter och äter mat på, och hoppa bara rätt ner på golvet. (Alexandra, Blomman)

Utifrån Alexandras upplevelse framgår hur även förskolans inomhusmiljö ger barn möjlighet att söka nya risker och utmaningar utifrån sina förutsättningar och hur det finns utrymme för samma typ av lek att utvecklas över tid. Trots att riskfylld lek sker inomhus så beskrivs den samtidigt av flera respondenter som begränsande. Alexandra förklarar senare i intervjun att inomhusmiljön inte är särskilt lämpad för viss typ av lek:

Asså det här med att springa inomhus, för det händer ju väldigt mycket krockar hela tiden. Och det spelar ju ingen roll hur mycket man försöker o 'vi ska gå inomhus och springa kan vi göra när vi kommer ut sen'.

I analysen framgår det att Alexandra observerar barns behov att utmana sig genom springlek men ser samtidigt en risk i att det sker inne. I likhet med Alexandra menar även Åsa, rektor på Blomman, att en lek kan vara mer olämplig inomhus:

Men jag tänker inne, dom kanske har en mjuk boll och så plötsligt kommer det nåt nytt barn som inte vet hur den här bollen fungerar och så börjar den flyga upp i lampor och grejer. Alltså då blir ju, då kanske man har ett barn som kan, 'kan du visa hur man gör med den bollen inne? Men vill du sparka högre bollar då kanske ni kan gå ut'. Så kanske vi går ut tillsammans, ja att man får hitta sätt att det blir liksom lugnt och inte nån skadas och ingen lampa ramlar ner. Ehh, ja, alltså det finns ju ändå begränsningar, men det går ju ändå att göra vidare genom att man flyttar ut en aktivitet eller att man flyttar den till skogen. (Åsa, Blomman)

En analys av Åsas berättelse visar hur en begränsande inomhusmiljö kan uppfattas leda till risker. Genom att förflytta leken kan risker för skador minimeras samtidigt som lekens meningserbjudande kan kvarstå. När Sofia vid Trädet får frågan om vilka fördelar hon ser med att låta barnen ta risker lyfter hon fram barns lärande och utveckling och använder exempel både i inom- och utomhusmiljön:

Men lärdomen dom får, motoriken. Ja men säg nu då att dom håller på o hoppar runt nu i skogen, dom hoppar från sten till sten och liksom.. Dom får ju en fruktansvärd motorik.

/.../

...man håller i en sax utan att klippa sig och kan följa streck, liksom. Och det är ju, ja det är ju en risk i att sitta och klippa också. Så är det ju, jag har haft barn som har klippt sig i fingret lite grann och gången efter gjorde dom inte det, och vad glada dom blev, och vad det stärkte dom, liksom. (Sofia, Trädet)

Utifrån Sofias upplevelser framgår hur riskfylld lek sker i både inomhus -och utomhusmiljön dock är det olika typer av lekar som möjliggörs och anses lämpliga i dessa miljöer. I utomhusmiljön sker motorisk och fysisk utmaning såsom lek på hög höjd. I inomhusmiljön kan en risk istället innebära att ett barn använder farliga artefakter.

Även om riskfylld lek i inomhusmiljön nämns i intervjuerna så är beskrivningarna av barns risktagande oftast kopplat till lek i utomhusmiljön. Respondenterna beskriver ofta barns riskfyllda lek med koppling till egenskaper i utomhusmiljön:

Mmm, nej men alltså det gör de ju på alla sätt hela tiden upplever jag. Så fort det finns någonting att klättra på så väljer barn att klättra på det. (Susanne, rektor Trädet)

Naturen erbjuder en lekmiljö med stor variation som möjliggör risktagande. Risker som barn tar i leken utgår från de möjligheter som finns i miljön. Det beskrivs även av Jeanette då hon svarar på frågan om barn söker risker i leken:

Hela tiden. Vi har ju väldigt mycket natur här: Vi har ju berg, vi har ju träd. Man vill ju testa o klättra, man vill testa hoppa, man vill ju testa hela tiden. Det är klart att det finns utmaningar och dom tar risker... (Jeanette, Trädet)

De naturliga och variationsrika lekmiljöerna, som pedagogerna ofta återkommer till då de beskriver barns risktagande, uppfattas även barnen uppskatta. Karin beskriver ett område beläget i nära anslutning till förskolan och barnens vilja att leka där:

...så där är det lite klätterställningar som är för äldre barn och det är väldigt många stora stenar och ett lite utmanande område. Dit går vi ganska ofta. Det brukar de fråga om att få gå dit. Men det är utanför staketet så då får vi, måste vi vara fler vuxna ute så vi kan gå med de dit. Men där är vi ganska ofta. Där utmanar de sina gränser, hoppar och klättrar och provar olika saker. (Karin, Förskolan Blomman)

Regler har på förskolorna utformats utifrån de risker miljöerna erbjuder i förhållande till verksamheten och barns lek. Vid Trädet nämns ett område där lek inte längre tillåts därför att det ligger nära en trafikerad väg. Karin på Blomman berättar att det finns regler för antalet cyklar som får användas på gården:

Dom får inte cykla jättefort på gården till exempel, för det kan ju bli rätt farligt för både dom själva men även för andra. /.../ Man får ha fem cyklar ute, det finns jättemånga cyklar men att vi kan inte ha fler än fem på gång för det blir för många som cyklar på det lilla utrymmet som finns. (Karin, Blomman)

Pedagogens förhållningssätt uppfattas även vara av stor vikt och respondenterna beskriver hur det påverkar om barn ska våga utmana sig. De använder metaforer såsom att "*alltid [vara] i den där säkra bubblan*" (Petronella, Trädet) eller "*vara inlindade i bubbelplast*" (Alexandra, Blomman) för att beskriva hur vuxna kan hämma barns utveckling genom att inta ett begränsande förhållningssätt till barns lek. Ett tillåtande förhållningssätt, där barn ges möjlighet att ta risker, beskrivs av Sofia som ger ett praktiskt exempel från förskolans vardag:

Vi har en inte-nudda-marken bana i skogen som vi går med barnen. och där visar dom ju tydligt gång från gång: Är vi med, låter vi dom prova, så lär dom ju sig sina utmaningar, dom tycker det är roligt, dom vill prova. Vi har väldigt kunskaps-hungrande barn: Dom vill lära sig, dom vill göra som dom äldre barnen, dom vill göra som dom stora barnen. Dom tycker ju att det är roligt och vill följa med dom och vara med dom vilket vi tillåter många gånger faktiskt. (Sofia, Trädet)

Sofia beskriver hur närvarande och tillåtande pedagoger genom detta förhållningssätt möjliggör lärande. När barn utvecklas och lär tycker de också att det är roligt. Även Anna beskriver ett tillåtande förhållningssätt och motiverar att det är viktigt därför att barn utvecklas och lär:

Alltså jag är ju av den åsikten att man måste få prova och man måste få utmana sig för att komma vidare i livet. Oavsett vad det handlar om så måste de få våga göra saker för att bli säkra i sig själv men man får ju finnas där som pedagog och förklara och hjälpa hela tiden egentligen oavsett vad det är för risktagande de tar, om man säger så, så får man ju prata med dom. Det är ju till exempel att man.. dom måste ju lära sig själva, det handlar om självständighet också. (Anna, Blomman)

Även Jeanette på Trädet uttrycker att vuxnas förhållningssätt är centralt. Hon menar bland annat att skogen erbjuder mer risk än en iordningställd lekplats och i sin beskrivning av hur de arbetar på förskolan berättar hon följande, som innefattar både miljön och förskolans förhållningssätt:

Det är klart att i början [som ny personal på förskolan] kanske man in.. ”oj får dom det?” och: vad får dom och inte får dom och liksom var kan man va? Här är ju väldigt fritt. Vi har ju skogen, vi har ju mycket olika miljöer som man kan va i. (Jeanette, Trädet)

Jeanette beskriver ett tillåtande förhållningssätt som ger barn möjlighet att leka på många olika typer av platser i miljön. Hon kopplar även detta förhållningssätt till variationen i förskolans lekmiljö, i synnerhet skogen. Detsamma gör Susanne som är rektor på Trädet:

Det finns ju en tillåtande miljö på vår förskola i att kunna ha de här fysiska utmaningarna. Bara för att för att vi har de här branterna..vi har en bäck som rinner rakt igenom gården. Så finns ju liksom allt från den lilla utmaningen till den stora utmaningen, att klättra upp nästan för en bergvägg och få känna den känslan av att få vara högt upp, vad händer med mig då? (Susanne, Trädet)

Både Jeanette och Susanne berör hur en tillåtande miljö möjliggör barn att söka varierande utmaningar och kopplar det till miljöns meningserbjudande.

5.3 Trygg bas och säker hamn - om utforskande och risktagande

Vid fråga om vad som är viktigt för att barn ska känna sig trygga att utforska i leken och vilka förutsättningar som finns för att barn ska känna det är svaren samstämmiga. Respondenterna menar att det är av vikt att förskolan erbjuder en trygg miljö och att barnen har goda relationer till de vuxna på förskolan. Anna på Blomman beskriver hur relationerna byggs upp genom att pedagogen: “...*genuint lär känna barnen och visar att man är intresserad av dem och man finns där nära och stöttar*”. Även Åsa menar att relationen mellan barn och pedagoger är av vikt för tryggheten men lyfter samtidigt att:

...man känner ju ibland att vissa krockar ju... barn och vuxna. Men att man ändå funderar på, ‘vad kan jag som vuxen göra för att få en bättre relation här?’ (Åsa, rektor på Blomman)

I citaten ovan beskriver både Anna och Åsa ett aktivt förhållningssätt som pedagogen behöver inta genom att vara intresserad av barnen och reflektera kring hur relationen kan stärkas.

Beskrivningarna speglar uppfattningen att den vuxne bär ansvaret för relationen. Karin på Blomman nämner utöver de faktorer som är av vikt på förskolan att barn även kan ha egenskapen att vara "trygga i sig själva" med sig hemifrån:

Ja, ja en grundtrygghet med sig [hemifrån] för annars vågar man inte utmana sig och utforska leken tror jag inte. (Karin)

Tryggheten uppfattas av Karin som en förutsättning för att barn ska utforska och utmana sig i leken. Även Jeanette ger uttryck för denna tanke när hon beskriver den trygga relationen barnen har till pedagogen som en grund för att de ska våga utmana sig. I citatet nedan beskriver hon en process av hur trygga barn vågar testa och ett förhållningssätt där barn tillåts testa och även göra misstag:

Ja först måste dom ju vara trygga i sig själva och vara trygga med oss pedagoger, givetvis, så att de vågar, att man vågar testa och att vi pedagoger ger dom tillåtelse att testa, och det gör ingenting om man gör fel. (Jeanette, Trädet)

Att pedagogerna är närvarande är ytterligare en aspekt av förhållningssättet som enligt respondenterna är viktigt för barns trygghet. Enligt Susanne, rektor på Trädet är det en förutsättning förskolan ger barnen i leken:

Dels har de närvarande pedagoger och då menar jag närvarande, inte alltid att man är med. Men det finns alltid någon som är i närheten eller som deltar. Ehh, det finns en tydlig ram för vart man får leka. Det är lite speciellt hos oss, att vi inte har staket till exempel. Men vi har ju osynlig markering så att det finns en tydlighet i vart man får vara och vad som är tillåtet och varför. Ehh, ja, så det tror jag är grunden till trygghet i leken, att det hela tiden finns någon att ty sig till. (Susanne, Rektor Trädet)

Susanne förtydligar även hur hon uppfattar begreppet närvarande och utifrån hennes beskrivning kan en närvarande pedagog betyda att den vuxna är delaktig eller är tillgänglig. Även pedagoger lyfter tankar i likhet med Susannes, till exempel Sofia på Trädet som utvecklar vad hon menar med begreppet närvarande:

Att vi är med och att vi finns i närheten samtidigt som vi ger dom utrymme o faktiskt utforska på egen hand. Men dom ska alltid veta att vi är i närheten, det är nog det viktigaste. Vi behöver stötta upp när vi, när dom känner vi behöver det, och vi behöver backa när vi ser att barnen behöver det. Men för att kunna backa så måste man vara där. Vi ger dom utrymme.

När Sofia får en fråga om att utveckla hur det kan se ut när personalen "...inte [är] med men ändå närvarande?" beskriver hon hur de yngsta barnen utforskar iväg från den vuxna. Sofia berättar att hon arbetar med de yngsta barnen på förskolan och att de gränser som avgör hur långt barnen får gå inte är lika stora som de äldre barnens:

Men däremot för att kunna veta vart sina gränser är så måste dom få utforska: 'Vart får jag gå? Vart får jag inte gå? Var är fröken? Ser hon mig nu? Kan jag gå bakom här och försvinna eller vad händer om jag går bakom? Kommer jag tillbaka så ser dom mig hela tiden, då finns min trygghet. Försvinner dom så försvinner min trygghet'. Och då måste ju vi vara med och se barnen: 'Var är dom nånstans? Är dom i närheten? Vart får dom vara?' Jo, visa tydligt: Här har vi våra gränser. Vi har

ju inga staket till exempel, då måste vi ju kunna visa barnen vart dom får vara och inte får vara men också ge dom utrymme att lära sig vart våra gränser går. (Sofia, Trädet)

Alexandra lyfter fram att närvarande trygga vuxna är viktigt och beskriver barns trygghet som en process som påbörjas vid inskolningen. Den trygga relationen till pedagogen menar Alexandra är grunden för att barn i förlängningen ska utforska sin omvärld:

Jag tror det handlar om att pedagogerna är närvarande och trygga, att barnen känner sig trygga med pedagogerna och.. för det är ju där det börjar liksom, från inskolningen att barnen är trygga hos oss och för att sen våga liksom gå ifrån oss och utforska leken eller.. nå men lokalerna eller vad som finns liksom. Så jag tror att det är just, det grundar sig väl i det, att barnen är trygga hos oss till att börja med, för att sedan kunna fortsätta. (Alexandra, Blomman)

Sambandet mellan den närvarande pedagogen som ger trygghet och barn som utforskar och vågar visar sig tydligt i analys av resultatet. Även Anna uttrycker denna tanke och beskriver pedagogens aktiva roll:

Jag tror också det här att man har väldigt bra kontakt med barnen, det är viktigt. Att vi är närvarande och att de känner att de kan lita på oss och... ja det är mycket och det är mycket att jobba med där faktiskt, och att man finns nära dom och att dom känner det, trygghet, och då vågar dem ju också mer, på alla plan. (Anna, Blomman)

Jeanette beskriver en erfarenhet hon har av hur tryggheten som en närvarande vuxen ger legat till grund för en läroprocess genom att barn vågat utmana sig. Hon beskriver att närvaron från pedagogens sida till en början har behövt vara stor då barnen utmanat sig själva på en hinderbana men att de successivt klarat banan på egen hand:

...sen kan man ju hålla i repet, men det är lite svajigt och... alltså kanske i början att de höll oss i handen och sen till slut så ska dom själva, eller man går ju bredvid, "jag är här bredvid" liksom. Och nu kan dom själva och det ju som det är roligt o se tycker jag, som förskollärare. Det händer ju nånting hela tiden att dom känner att dom lyckas, liksom, "yes jag kan själv, jag kan själv", "kommer du ihåg när du inte kunde? när du höll mig i handen? och nu kan du själv"... det tycker jag är jättehärligt. (Jeanette, Trädet)

Förutom att vara närvarande, på det vis som respondenterna beskriver, för att skapa trygghet som lägger grund för utforskande och barn som vågar utmana sig själva så lyfts även exempel på hur oroliga vuxna tvärtom kan hämma barnen. Anna på Blomman ser fördelar i att låta barn ta risker och menar att "*...precis som vi vuxna så måste ju barn utmanas på olika sätt för att komma vidare i livet och med sig själva och sin självkänsla och sin självsäkerhet och att 'jag kan'.*" Vidare beskriver Anna hur både föräldrar och pedagoger kan hämma barn om de är rädda när barn gör sådant som uppfattas riskfyllt. Då Anna tillfrågas om exempel på hur hon menar när föräldrar är oroliga svarar hon:

Ja det har jag väl ett bra exempel på. En förälder som skolade in sitt barn, 2,5 år tror jag att hon var då, det är ett litet tag sen det här. Men hon fick inte göra någonting för sin mamma: inte åka rutchkana, inte gunga gunga, asså det var så lite hon fick göra detta lilla barnet, hon gick bara och drog mamma i byxan hela tiden

för allt var ju farligt. Hon vågade inte göra någonting och hon vågade inte heller liksom ge sig in i någon lek alls för att hon var så jätteförsiktig, så det hämmade henne verkligen. Det var så tydligt, att hon var rädd för allting, för det har man fått höra hela tiden att det är farligt och “Ooo gunga inte så högt” och “åk inte där!” och... jag tror inte att det är bra för barn utan dom behöver lära sig och se sina, inse sina begränsningar för det gör dom ju, dom lär ju sig, när man utmanar dom lite grann. (Anna, Blomman)

Liksom Anna lägger även Sofia vikt vid den vuxnes förhållningssätt. Den vuxna är en förebild som har möjlighet att påverka hur barnet uppfattar en viss situation. Barnets upplevelse kan i sin tur påverka och till och med förstärka risken i leken enligt Sofia. Hon beskriver hur man förhåller sig som pedagog när barn leker riskfyllt:

Lugn, för annars är risken ännu större. /.../ Det [hjälp]er] ju inte att jag tjoar till men, utan är jag lugn och försiktig är ju dom också lugna. Tjoar jag till så kan man ju bli, som barn rädd. Då kan ju olyckan vara framme, bara för att man blir rädd för att fröken reagerar. Så man måste ju alltid vara lugn, och inte springa mot eller liksom tjoa för där kan ju bli katastrofala skador istället.

Sofia utvecklar denna tanke ytterligare lite senare i intervjun:

Jag är en väldigt lugn människa, det är ingen idé att stressa upp sig, för då stressar man upp barnen. Det är ju, för mig är det väldigt onödigt... /.../ Ramlar ett barn så är det ju ingen idé att jag springer fram och “Ohhh!” utan det ju mer att jag går “hur är det med dig? vad var det som hände?”. Försöka liksom, han är tillräckligt upprörd för att jag ska komma och va upprörd också, liksom. (Sofia, Trädet)

I citatet beskrivs hur pedagogens förhållningssätt även kan vara formats av pedagogens personlighet. Det är flera respondenter som lyfter hur personlighet påverkar hur en person förhåller sig till risker, både barn och vuxna. Åsa, rektor på Blomman, menar att vuxna kan ha olika syn på grund av att “*Vi har olika uppfostran, vi är uppväxta i olika miljöer, vi har olika bitar med oss*” och Anna på Blomman berättar att barn som tar risker i leken “*kör ju ofta på bara, men det är ju där också att barn är väldigt olika*”.

5.4 Pedagogers bemötande av barns risktagande

I analys av studiens resultat identifierades 4 strategier som förskolepersonal använder i bemötande av barns riskfyllda lek. Dessa strategier är att: *Förbjuda eller eliminera, Styra om, Reglera, Stötta förmågan till riskbedömning*. Förskolepersonal uttrycker sig positivt till barns risktagande samtidigt som problematiska situationer kan uppstå. Barns inflytande över leken värderas även då leken är riskfylld, den ovilja som Åsa uttrycker mot förbud är något flera av respondenterna återkommer till:

...och vi har en, speciellt en avdelning där man alltid leker med pinnar. Ehh, där det är ganska våldsamma lekar och dom på avdelningen vill inte förbjuda pinnar för det blir så negativt men samtidigt ser dom att det här är en risk. (Åsa, Rektor Blomman)

Men trots att förbud ses som något negativt så används strategin ibland för att hantera riskfyllda situationer. Något som motiveras av den ansvarsroll som personalen på förskolan bär. Petronella svarar på frågan om vilka nackdelar hon ser med att låta barn ta risker:

Det är väl om det blir en allvarlig situation som det kan bli en nackdel, att man tillåter för mycket, eh, och att det blir en stor konsekvens alltså, att det blir en allvarlig olycka eller.. med det. För då känner man, då har man ju liksom inte gjort den bedömningen, är det riskfyllt att leka, utan att det händer något allvarligt. Då har man ju liksom släppt det ansvaret som vuxen. Så det är väl en nackdel då. Om man släpper för mycket. (Petronella, Trädet)

Petronella uttrycker att en allvarlig olycka kan ha orsakats av att personalen varit alltför tillåtande. Den vuxnes ansvar för säkerhet ingår i omsorgsuppdraget och att som vuxen tillåta alla risker är att frånga sitt ansvar. Vid Trädet lyftes ett exempel på förbud, som presenterats ovan (resultat 5.1 och 5.2), då personalen stängt av ett område i närheten av en trafikerad väg. Sofia berättar att de yngsta barnen har sprungit mot vägen utan att förstå faran och tyckt att det varit roligt att de vuxna jagat dem: *“Det blir en jagelek, och det tyckte inte jag.. vi tycker inte den är så rolig så vi stängde av där helt och hållet, faktiskt.”*

Förutom allvarliga olyckor motiveras även förbud av att andra utsätts för fara, det är något som respondenterna lyfter som skäl att avbryta en lek. Karin på Blomman berättar att *“när det kan skada någon annan så är man väl snabbare att stoppa det kanske.”* Senare i intervjun nämner hon att lek med pinnar är problematiskt eftersom *“det kan ju komma att skada andra”*. Alexandra beskriver utmaningarna på en yngrebarnsavdelning då de motoriska färdigheterna skiljer sig mycket åt mellan de äldsta och de yngsta. Springlekar inomhus anses i det här fallet problematiska eftersom andra kan skadas:

Och så springer dom med dockvagnarna och vi har ju inte jättemycket öppen yta, vi försöker och ha lärmiljöerna så att det blir liksom rum i rummet men det är lite svårt ibland, man har ju inte alltid tillgång till väldigt mycket möbler eller så där. Så det blir en del stora ytor, så det kan jag väl känna då att då har vi dom här småttingarna som är precis ett år som knappt, precis har lärt sig att gå och så fort ett barn bara springer förbi av vinddraget så ramlar dom liksom och slår sig. Så det är ju också lite det, det är väl kanske inte nån risk för barnet själv utan det är väl kanske mest risk för andra kompisar runt omkring, tänker jag. (Alexandra, Blomman)

För att undvika förbud, som beskrivs som en sista lösning, använder förskolepersonalen sig av andra strategier. Strategin att styra om leken kan göra det möjligt att låta barn utmanas samtidigt som risknivån korrigeras. Karin beskriver hur en lek som hon bedömer som alltför riskfylld i en miljö kan flyttas till en annan miljö och på så vis fortgå:

...då förändrar man kanske leken till att bli en mer godkänd, lagom utmanande lek. /.../ Det kan ju vara liksom om de klättrar jättemycket eller börjar göra farliga saker på gården och jag ser att jag kan gå iväg med några till skogen så bryter man ju den saken men så blir det ändå utmanande. Och man behöver inte säga att de har gjort fel eller att de inte får göra så utan man kan bara avbryta det som pågår. Med avledande manövrar. Det är ju aldrig fel. Men det är inte alltid det att det fungerar... om man är ensam eller om det blir för allvarligt. (Karin, Blomman)

Även Alexandra använder strategin att styra om, men till skillnad från Karin förflyttar hon inte leken till en annan miljö utan förändrar leken samtidigt som hon bibehåller egenskaperna i leken, i det här fallet motorisk utmaning:

Dom vet ju att dom inte ska springa inomhus men det blir ju väldigt lätt, jag kan, jag förstår det. Det är skitkul att springa, men att man istället då nån gång ibland kanske avleder med nånting annat eller att man, ja men är med dom mer i just den leken då kanske. Att man är med och, inte "styr" men att man engagerar sig och kanske utmanar dom på att istället för att bara springa fram och tillbaka, ja men "kan du krypa dit?" eller "kan du hoppa dit?" eller att man liksom utvecklar det på ett annat sätt så att det inte bara blir spring. (Alexandra, Blomman)

Personalen strävar att balansera för- och nackdelar med den riskfyllda leken. Om risken i en lek bedöms alltför stor kan även strategin att reglera användas för att begränsa risken. Jeanette beskriver ett förhållningssätt där barn tillåts söka risker om än inom vissa begränsningar:

...att man har lite koll, liksom så. Man vet ju, vissa platser, i alla fall hos oss då, som är lite utmanande för dom. Vi har ju lite berg och man vet att det sluttar ganska mycket där, men man är ändå, liksom, ger dom tillåtelse; "okej, ni får gå dit men kanske inte för långt" för där är det för farligt liksom. Det får ju inte vara någon fara att de skadar sig, eller så kanske det har hänt någonting. (Jeanette, Trädet)

Jeanette är närvarande och kan då bedöma risken i barnens lek, utifrån bedömningen beslutas vad som ska tillåtas. För att kunna besluta vilka lekar som är lämpliga eller ej krävs en riskbedömning av situationen. Personalen beskriver att risken behöver anpassas utifrån den enskilda individens förmåga:

Nä men det kan ju till exempel va då att man är på en klätterställning där det är väldigt högt och jag inser, för jag känner ju det här barnet, att den fixar inte. Även om den säger till mig att den vill klättra dit upp så vet jag, för jag känner barnet, den klarar inte det riktigt och då får man, "nä vi gör så här att idag provar vi o klättra dit" - ja.. vad man nu säger, "nästa gång" eller.. man tar en liten bit åt gången så. Och det brukar ju gå ganska bra, faktiskt. (Anna, Blomman)

I situationen ovan beskriver Anna hur hon själv utfört riskbedömningen och utifrån den beslutat hur högt det är lämpligt att barnen får klättra. Strategin att stötta förmågan till riskbedömning är istället ett sätt att stötta barnen till att utveckla förmågan att göra riskbedömning på egen hand. Pedagogerna lyfter då framförallt samtalen som ett viktigt verktyg för att diskutera risker tillsammans med barnen:

Man får ju vara med och vara nära, i leken. Och kanske ibland hjälpa dom att tänka lite logiskt omkring det och utmana tanken istället för att låta dom fortsätta. Som till exempel när dom hade ätit massa olika löv ute då och vi började prata om att det finns ju saker i naturen som inte är så bra för kroppen och det visste dom ju med svampar... och det pratade vi om att det kan ju vara med andra saker också att man inte riktigt kan vara säker på det när man är barn, utan det kan behöva fråga någon vuxen om. (Karin, Blomman)

Genom att samtala med barnen kan Karin utmana dem att få en djupare förståelse för situationen. Även Anna finns nära barnen, förklarar och samtalar med dem om risker:

Oavsett vad det handlar om så måste dom få våga göra saker för att bli säkra i sig själv men man får ju finnas där som pedagog och förklara och hjälpa hela tiden egentligen oavsett vad det är för risktagande dom tar, om man säger så, så får man ju prata med dom. (Anna, Blomman)

Samtalet används som ett verktyg för att barnen ska medvetandegöras kring potentiella risker i leken. Arbetsättet kräver aktiva pedagoger som ofta är närvarande, gör riskbedömningar och samtalar med barnen. Petronella berättar:

Det är ju när det har varit halt ute och det har varit stenar att det kan ju skapas en risk då. Men vi vet ju ändå att det är en väldig utmaning, men att vi försöker vara närvarande då, och bedöma att, "åh jösses nu är det väldigt många som halkar här", då kanske vi får avbryta lite och förklara att vi kanske inte kan vara på den här biten idag då utan vi får gå hit. (Petronella, Trädet)

Petronella får även frågan om hon har några exempel på situationer då leken har varit riskfylld men personalen ändå beslutat att tillåta den, hon svarar:

Ja men det är ju isen då, ehh, i bäcken lite, för den kan ju bli riskfylld men där har vi ändå tillåtit det, att dom har förklarat vad dom ska göra och så har dom testat så har vi släppt lite på det och så tagit tillbaka det, så då har vi haft dialog, både pedagoger emellan och barn emellan, om det kan funka eller inte. (Petronella, Trädet)

I arbetsättet som beskrivs genomför pedagoger observationer och kan utifrån dessa vägleda och stötta barnen till förståelse för riskerna. Det är ett tillåtande förhållningssätt där barn görs delaktiga genom att bjudas in att samtala, testa och resonera kring vad som är lämpligt och inte. Även Jeanette beskriver denna tanke:

Men annars tycker jag att man får, dom testar ju lite själva, ibland när dom klättrar upp och testar och ser att: nej men det kanske var för farligt. Då kanske vi måste hjälpa dom och ta och hjälpa dom ner. Då pratar vi kanske om det, "ja du kanske klättrade lite för högt upp, för du kanske inte vågade gå ner. Du kom upp, men du kom inte ner. Nästa gång kanske du inte ska klättra så gör upp" till exempel. Man får prova lite sig fram känner jag... (Jeanette, Trädet)

Jeanette beskriver även en situation där barn har hjälpt andra barn att upptäcka faror:

En dag så var det någon som hade hoppat och så sa hon, "men där hoppade jag ifrån och det blev inte så bra för det blev lite för hårt", eller "jag ramlade och slog mig på den stenen, kommer du ihåg det?", "ja, jo". Och då så kanske dom berättar det för sina kompisar liksom, "ja då kanske vi inte ska va just där". Att man upptäcker tillsammans att vissa platser kanske inte är så bra. (Jeanette, Trädet)

Denna erfarenhet visar att barn lär av barn genom att de uppmärksammar varandra på risker i lekmiljön och vad som är lämpligt och inte samt varför.

6. Diskussion

Nedan presenteras studiens resultat i relation till teori och kunskap inom rådande forskning.

6.1 Uppfattade risker i relation till Sandseters kategorier

När respondenternas utsagor inordnas i de 6 kategorierna i Sandseters kategorisering (se tabell sida 16) blir det tydligt att vissa typer av risker nämndes klart oftare än andra. Det kan jämföras mot forskning av barns uppfattningar om sitt eget risktagande (Sandseter 2009) som visar att de inte uppfattar alla olika typer av risker de tar i leken. Lek på hög höjd är en risk barn är bra på att uppfatta vilket även var en av de mest omtalade av respondenterna. 6 av 8 respondenter gav exempel på lek vid hög höjd då de samtalade om risker och de vanligaste exemplen för aktiviteter på hög höjd var klättring eller att hoppa ner från en avsats. Rektorer på norska förskolor (Sando & Sandseter 2016) uppger att den vanligaste begränsningen som förskolor infört gäller klättring, både genom förbud men även förändringar i miljön, såsom att ta bort träd där barn kan klättra.

Lek nära farliga element beskrevs lika ofta som lek vid hög höjd (6 av 8 respondenter) vilket står i motsats till barns uppfattning av sitt eget risktagande (Sandseter 2009). Barn som intervjuades i studien menade att de inte lekt nära farliga element vilket observationer av deras lek bekräftat att de gjort. Farliga element är uppenbart relaterat till vad lekmiljön erbjuder, finns en bäck eller damm kan de uppfattas som risker, likaså berg eller trafikerad väg. Därför är det inte konstigt att personal vid Blomman och Trädet gav till viss del olika exempel, dock kan vi notera att risker kopplade till farliga element nämns vid båda förskolor och att skillnaden inte är särskilt stor. Av totalt 7 nämnda exempel på farliga element var endast 2 specifika för Förskolan Trädet; lek vid och på bergen samt trafik. Att farliga element ofta omnämns av respondenterna i intervjuerna kan möjligtvis ses som en kompensation av vuxna att ta ansvar för risker barn är sämre på att bedöma (Sandseter 2009). Att vuxna kompenserar barns brister i riskbedömning kan möjligtvis även motiveras av det faktum att respondenterna uttryckte att lek vid berg eller stora stenar sågs som särskilt riskfyllt då det var blött vilket gjorde underlaget halt.

I vår studie nämndes exempel rörande lek i hög hastighet av 4 av 8 respondenter, det är även en typ av lek som observationer visat att barn ägnar sig mycket åt samt är bra på att uppfatta (Sandseter 2009). Sandseters studie visade även att barn i låg utsträckning ägnade sig åt hårdhänt lek eller på platser där barnen kunde försvinna eller gå vilse. Det kan tyckas anmärkningsvärt att risken för att försvinna eller gå vilse inte lyfts fram mer på Förskolan Trädet som saknar staket. Pedagogerna lyfter dock här fram de "osynliga gränser" man har för barnen. Även Sandseters (2009) studie innefattade en utomhusförskola utan staket och där observerades denna lek vid endast ett tillfälle, att till exempel jämföra mot hög hastighet som observerades vid 33 tillfällen.

När de uppfattningar som respondenterna uttrycker i vår studie ställs i kontrast av barns risktagande (Sandseter 2009) är det framförallt farliga element som nämns i mycket högre

grad än vad som var förväntat. Lek med farliga artefakter nämndes något mer än vad som är i linje med Sandseters observationer av barns lek.

6.2 Lekmiljöns påverkan och vuxnas roll för meningserbjudande

I likhet med Gibsons (1979, ss. 127-137) tankar om att miljön möjliggör för mänskliga beteenden lyfter respondenterna fram lekmiljöns egenskaper och dess koppling till barns lek. Miljön beskrivs ge vissa förutsättningar för leken, stora ytor sägs ge en känsla av att få vara ifred och göra det möjligt att fördjupa sig i leken. Motsatsen, brist på utrymme, har medfört restriktioner kring riskfylld lek. Vissa lekar har ansetts för farliga om antalet barn är stort i förhållande till utrymmet, till exempel lyfter Karin fram att antalet cyklar begränsats till fem och hänvisar då till *“det lilla utrymmet som finns”*. Att bristande utrymme är en begränsning för barns risktagande bekräftar tidigare forskning på området (Little 2010).

Till skillnad från forskning vi tagit del av, som endast studerat riskfylld lek i utomhusmiljön, lyfts i intervjuerna exempel från lek inomhus kopplat till hur barn utmanar sig i leken. Det berättas om hur de yngre barnen på förskolan har hoppat från pallar ner på en madrass och sedan sökt större utmaningar genom att hoppa från stolar ner på golvet. Utifrån Adams förklaring av objektiv och subjektiv risk kan den objektiva risken sägas vara låg när ett barn hoppar från en pall jämfört med till exempel lek vid berg eller trädklättring. Dock bör Sandseters kategorisering av barns risktagande ses i förhållande till barns förmåga och att individen utmanar sig på gränsen av vad den klarar av. För de yngsta barnen på förskolan är det tänkbart att höjden av en pall bidrar till subjektiv risk och känslan av spänning beskriven av Apter (se bakgrund sida 7). När barnen behärskar denna utmaning minskar graden av subjektiv risk och den objektiva risken höjs, det vill säga barnen börjar hoppa från stolar, för att bibehålla spänning och utmaning.

Med hänvisning till resultatet i vår studie är det tänkbart att de yngsta förskolebarnen ges möjlighet för risktagande i inomhusmiljön, framtida forskning behövs för att se ifall så är fallet. Inomhusmiljön lyfts nämligen fram som begränsande och vid intervjuerna nämns att lek som uppfattas kunna bidra till skador inomhus tillåts utomhus.

Barn uppfattas söka risker i den form miljön erbjuder, risktagandet är en form av utforskande utav miljön. Enligt Susanne på Trädet söker barn risker hela tiden, *“Så fort det finns någonting att klättra på så väljer barn att klättra på det”*. Uttrycket beskriver en upplevelse av att barn väljer risker utifrån miljöns meningserbjudande (Gibson 1979) och ligger därmed i linje med tidigare forskning (Sandseter 2009). I vår studie framgår även att pedagoger upplever att barn föredrar lek i naturliga miljöer som ger möjlighet för risktagande. En sådan uppfattning gav även pedagoger i Zamanis (2016) studie uttryck för. De upplevde att en varierande utomhusmiljö med stora ytor gav möjligheter för mer utvecklande, utmanande och varierande lekar.

I vår undersökning lyfter respondenterna fram den vuxnes förhållningssätt som avgörande för barns utveckling. En pedagog som är överbeskyddande och i hög grad begränsar barns lek

påstås hämma barns utveckling. I motsats lyfts ett tillåtande förhållningssätt fram som positivt, barn som tillåts prova och utmana sig i leken utvecklas av det. Ett tillåtande förhållningssätt kopplas även till risker och utmaningar som förskolans miljö erbjuder. Det tyder på att förskolepersonal uppfattar sin roll i miljöns meningserbjudande för barn såsom det beskrivs av Kyttä (2004). Risker som miljön erbjuder barn men som vuxna förbjuder förblir *möjlig affordance*, medan de risker som finns i miljön och som tillåts av vuxna innebär *förverkligad affordance* för barn. Personalens berättelser tyder inte bara på att ett tillåtande förhållningssätt uppfattas som positivt utan även att förhållningssättet kopplas till vad miljön erbjuder. Jeanette lyfter kopplingen mellan miljö och förhållningssätt:

Det är klart att i början [som ny personal på förskolan] kanske man in.. ”oj får dom det?” och: vad får dom och inte får dom och liksom var kan man va? Här är ju väldigt fritt. Vi har ju skogen, vi har ju mycket olika miljöer som man kan va i. (Jeanette, Trädet)

Detta är ett av några exempel på när förskolepersonal beskriver en uppfattning av hur lekmiljön och pedagogers förhållningssätt är två interagerande delar i förskolans meningserbjudande gällande riskfylld lek.

6.3 Trygg bas och säker hamn - om utforskande och risktagande

Relationen mellan vuxna och barn lyfts av förskolepersonal fram som en förutsättning för att barn ska känna sig trygga på förskolan. Relationen byggs upp successivt och utifrån anknytningsteorin kan det beskrivas som att barnet knyter an till pedagogen så att denne senare kan utgöra omsorgsperson. Resonemang förs om hur barn som har en grundtrygghet med sig hemifrån har goda förutsättningar till att våga utmana sig och utforska i leken. Att trygghet är en förutsättning för utforskande är en uppfattning som förskolepersonalen i studien lyfter.

Vikten av att vara närvarande lyfts av många respondenter och tydliga exempel ges för detta som stämmer väl överens med Ainsworths beskrivningar av trygg bas och säker hamn (Ainsworth et al. 1978). Förskolepersonalen menar att det är av vikt att en vuxen finns närvarande och att barn känner det när de utforskar i leken. Den vuxne lyfts även fram som en person tillgänglig för barn att ty sig till. Dessa beskrivningar ger uttryck för pedagogen både som trygg bas och säker hamn (Ainsworth, et al. 1978). Pedagogerna beskriver en aktiv roll som kopplas till både barns trygghet och utforskande, exempelvis Sofias berättelse: *“Vi behöver stötta upp när vi, när dom känner vi behöver det, och vi behöver backa när vi ser att barnen behöver det. Men för att kunna backa så måste man vara där. Vi ger dom utrymme.”*. Beskrivningen ger bilden av en pedagog som aktivt ser och tolkar barns signaler för att förstå deras behov och agerar på ett sådant sätt så att barn ges möjlighet att utforska. Enligt Ainsworth (et al. 1978) är det barnets inre känslomässiga balans som är avgörande för dess beteende. Ifall barnet upplever den vuxne som närvarande, trots att de inte är fysiskt nära varandra, kan det upprätthålla känslan av trygghet som ger förutsättning för utforskande. Vid ett par tillfällen i vår undersökning beskriver pedagoger erfarenheter som har mycket stor

överensstämmelse med Ainsworths (et al. 1978) teori. Likheten mellan Ainsworths observationer och Sofias erfarenhet av de yngsta barnens utforskande är tydlig:

It seems likely that the mother's mere presence in the same room provided a "secure haven" for many, for she was sufficiently close that most babies probably felt confident of her accessibility. They could reach her if they wished or at least signal her to come closer; her mere presence provided security enough that attachment behavior was not strongly activated. (Ainsworth et al. 1978 s. 265)

Men däremot för att kunna veta vart sina gränser är så måste dom få utforska: 'Vart får jag gå? Vart får jag inte gå? Var är fröken? Ser hon mig nu? Kan jag gå bakom här och försvinna eller vad händer om jag går bakom? Kommer jag tillbaka så ser dom mig hela tiden, då finns min trygghet. Försvinner dom så försvinner min trygghet'. (Sofia, Trädet)

Det är endast vid ett fåtal tillfällen som riskbegreppet används kopplat till trygghet. Dock används exempel på riskfylld lek när personalen förklarar att trygghet är en grund för att barn ska utforska, utmana och våga. Pedagogernas exempel rör balansgång, klättring på hög höjd och liknande utmaningar som är i linje med hur riskfylld lek definieras i denna uppsats. Motsatsen lyfts också, hur en orolig vuxen är inkapabel att fungera som en trygg bas och hur det begränsar barns utforskande och hämmar deras utveckling. Enligt Allen och Rapee (2005) kan ett överbeskyddande beteende hos vuxna framkallas av ängsliga barn och när barn möts av ett överbeskyddande beteende från vuxna i sin omgivning kan det leda till att barnets upplevelse av fara och hot förstärks. Det samstämmer med respondenternas erfarenhet av hur oroliga föräldrar leder till ängsliga och rädda barn som inte vågar utforska och utmana sig i leken. Forskning visar att överbeskyddande föräldrar i lägre utsträckning tillåter barn att leka riskfyllt samt ser mindre fördelar med den riskfyllda leken (Nilgün Cevher-Kalburan & Asiye Ivrendi 2015). På fråga om hur man förhåller sig när barn leker riskfyllt beskriver förskolepersonal även vikten av att pedagogen är lugn för att barn annars hämmas, blir rädda, upprörda och att riskerna annars blir ännu större.

6.4 Pedagogers bemötande av barns risktagande

I denna studie har 4 strategier identifierats som förskolepersonal använder i bemötande av barns riskfyllda lek. Dessa strategier är att: *Förbjuda eller eliminera, Styra om, Reglera, Stötta förmågan till riskbedömning*. Det är ett perspektiv som vi inte funnit representerat i forskning kring riskfylld lek som vi tagit del av och är därför av särskilt intresse.

Strategin att förbjuda eller eliminera uppfattas som ett nödvändigt ont av förskolepersonal, det är en strategi som undviks men som ibland anses nödvändig. Någon konkret förklaring till varför förbud anses vara negativt ges inte, Åsa vid Blomman säger att "*det blir så negativt*". Tänkbara förklaringar kan vara att personalen värnar om barns inflytande, vill begränsa de vuxnas styrning i den fria leken eller ser fördelar med den riskfyllda leken. Förskolepersonal poängterar samtidigt det ansvar som den vuxna bär och flera beskriver situationer av hur pedagoger bedömer risker i barns lek. Omsorgsuppdraget innefattar att ta ansvar för barnens säkerhet och därför kan förbud vara en strategi att använda i vissa situationer. De tillfällen som personal väljer att använda förbud motiveras av risk för allvarlig olycka för barnet eller att andra i barnets närhet kan skadas.

Strategin att styra om används av förskolepersonal för att minska risken men bibehålla graden av utmaning. Det tyder på att personalen ser nyttan av utmaningarna barnen söker. Risken regleras antingen genom att leken består men miljön förändras, eller genom att leken anpassas utifrån förutsättningarna. I strategin eftersträvas att den anpassade leken liknar den ursprungliga lekens utmaningar i så stor grad som möjligt. Personalen använder ett positivt förhållningssätt och undviker att värdera barnens lek som felaktig. Anna lyfter fram vikten av att pedagogerna känner barnen och individanpassar samt ger ett tydligt exempel på hur barn uppmuntras att utmana sig men riskerna begränsas:

Även om den säger till mig att den vill klättra dit upp så vet jag, för jag känner barnet, den klarar inte det riktigt och då får man, "nä vi gör så här att idag provar vi o klättra dit" - ja.. vad man nu säger, "nästa gång" eller.. man tar en liten bit åt gången så. (Anna, Blomman)

Vi menar dock att om fördelarna med riskfylld lek ska bibehållas är det av vikt att barns lek inte begränsas i alltför stor utsträckning. Om Anna i exemplet ovan begränsar barnet långt ifrån dess förmåga är det tänkbart att barnet inte upplever subjektiv risk och Apter (1992) menar att känslan av spänning har en central roll i varför människor söker risker. Det kan även tänkas att den anti-fobiska effekt som den riskfyllda leken kan fylla inte uppnås om anpassningen är så pass stor att känslan av spänning uteblir. Därför är det av stor vikt att pedagogen, som Anna beskriver, känner barnet och vet om dess förmåga.

Strategin att reglera bygger inte på att byta varken aktivitet eller miljö. Leken som pågår tillåts men vissa regler och förhållningssätt införs för att reglera nivån av risk. Precis som i strategin att styra om bör det även vid detta arbetssätt vara av vikt att en lämplig nivå av risk uppnås.

Strategin att stötta förmågan till riskbedömning uppenbaras när respondenterna beskriver hur de samtalar med barn vid hantering av risker. Målet i denna strategi är att skapa förståelse för de risker barnen möter i leken och för att uppnå att det används ett tillåtande förhållningssätt som enligt respondenterna ger barn utrymme att "testa" och "upptäcka".

Petronella beskriver att "vi ändå tillåtit det, att dom har förklarat vad dom ska göra och så har dom testat så har vi släppt lite på det och så tagit tillbaka det" och Jeanette menar att "annars tycker jag att man får, dom testar ju lite själva, ibland när dom klättrar upp och testar och ser att: nej men det kanske var för farligt". Hon lyfter även hur barnen är delaktiga i att bedöma risker och lära varandra riskbedömning: "man upptäcker tillsammans att vissa platser kanske inte är så bra". Samtalet skulle kunna beskrivas som den långsiktigt mest hållbara strategin då barn utvecklar en personlig förståelse för risker och begränsningen av barns inflytande minimeras.

De olika strategierna nämns av de flesta respondenter och hur barns riskfyllda lek bemöts och hanteras motiveras av de rådande förutsättningarna i situationen som till exempel: hur stort antal barn det är i förhållande till lekytan, hur många vuxna det finns i förhållande till antalet barn, om miljön bedöms lämplig för leken och det enskilda barnets förmåga i relation till utmaningen det står inför.

6.5 Metoddiskussion

För studien genomfördes kvalitativa intervjuer. Som ett komplement till intervjuer tror vi att observationer hade varit lämpligt, Bryman (2011, s. 344) menar att det är vanligt att vid kvalitativa studier kombinera flera metoder för datainsamling vilket är något vi kunnat se i forskning som vi tagit del av. Dock var det inte möjligt då Covid-19-pandemin pågick under den tid då studien genomfördes, vilket innebar att restriktioner begränsade vilka metoder som var möjliga att använda. Dock ger vår undersökning en inblick i hur barns riskfyllda lek upplevs och uppfattas i svenska förskolor vilket är intressant, i synnerhet eftersom forskningen inte på djupet undersökt riskfylld lek i en svensk förskolekontext.

Urvalet framtogs genom att rektorerna tillfrågade personal som antogs vara intresserade av att delta i studien, ett så kallat snöbollsurval. Därför är det tänkbart att urvalet består av en större andel personer som har en positiv attityd i fråga om riskfylld lek än genomsnittet, eftersom de även kan tänkas vara mer intresserade av att delta i en studie i ämnet. Dock är detta en småskalig studie och resultatet kan knappast sägas generaliserbart till svensk förskola i sin helhet även om vi menar att vår förhoppning om en intressant infallsvinkel av hur riskfylld lek upplevs i svensk förskola uppnåddes. Bryman (2011, s. 434) menar dock att snöbollsurval ofta används när forskare vill intervju personer som är relevanta utifrån studiens syfte. I vår studie innebar det att personerna antogs ha personliga erfarenheter och upplevelser att dela med sig av i ämnet.

Innan intervjuerna påbörjades tillfrågade en av respondenterna oss om möjligheten att ta del av frågorna i förväg för att bättre kunna förbereda sig. En fördel med att göra så kan vara att respondenten känner sig mer bekväm vilket Löfgren (2014, s. 150) lyfter fram som viktigt för att nå hög kvalitet i intervjun. Trots detta valde vi att inte skicka ut frågorna i förväg då vi oroades av att det kunde påverka tillförlitligheten i studien. Dels var inte frågorna tänkta att utkräva svar utan som grund för ett samtal. Studien syftade till att ge en bild av förskolepersonals upplevelse av barns risktagande och genom att tillhandahålla frågorna i förväg såg i en risk i att intervjuerna skulle resultera i en form av redogörelse med förberedda exempel. Vid intervjuernas inledning var vi noggranna med att poängtera att det inte fanns några svar som var rätt eller fel och att respondenten kunde ta god tid på sig. Ett par av respondenterna uttryckte tidigt i intervjuerna att de upplevde det jobbigt att inte ha kunnat förbereda sig utifrån frågorna. Dock är vår uppfattning att intervjuerna resulterade i ett öppet samtal och ingen av deltagarna var obekväma mot slutet av intervjuerna. Det är tänkbart att det finns individuella skillnader och att studien skulle ha gynnats ifall några av respondenterna skulle ha fått frågorna i förväg.

Begreppet risk kan sägas vara negativt laddat och i intervjuens inledning användes inte ordet risk. Den första frågan handlade om trygghet i relation till utforskande och den efterföljande om hur barn utmanar sig i leken. Det har krävt en stor noggrannhet av oss vid tolkning av studiens resultat. Hänsyn har tagits till i vilken kontext svaren har framförts och då respondenten har gett exempel har de ställts i relation till Sandseters kategorisering av riskfylld lek. Förskolepersonal använder inte alltid begreppet risk trots att de beskriver en lek som ligger inom ramarna för en akademisk definition av riskfylld lek.

6.6 Didaktiska konsekvenser

Vår studie tyder, liksom forskning vi tagit del av, på att vuxna påverkar vilka möjligheter barn ges i leken. Eftersom vi studerar som yrkesverksamma inom förskolan kan studien både bekräfta och stärka vår tidigare erfarenhet av att förskolans lärmiljö är integrerat med pedagogens förhållningssätt. Arbetet har gett oss en tydligare förståelse för vuxnas inflytande över det som ofta benämns *den fria leken*. Kyttäs (2004) vidareutveckling av Gibsons (1979) affordanceteori är ett teoretiskt användbart verktyg genom att skilja på möjlig och förverkligad affordance. I vår framtida yrkesroll som förskollärare vill vi sträva efter en större medvetenhet om vilka möjligheter i leken som vi förverkligar eller inte för barnen. Som vuxen bär man ett stort ansvar över barnen, ett ansvar som också är förknippat med makt. Ansvaret bör därför varken frångås eller missbrukas.

Av de samtal vi fört med förskolepersonal framgår att relationen som byggs upp mellan vuxna och barn är viktig för att barn ska utveckla en trygghet i förskolemiljön. Vi är av samma uppfattning och menar att det är av vikt att som pedagog i förskolan vara medveten om och se tryggheten som en förutsättning för barns utforskande. Likväl ha kunskap och förståelse för hur barns tidiga anknytning är betydelsefull för i vilken grad och på vilket sätt barn vågar utforska miljön. Genom att ta oss tid att bygga goda relationer skapar vi bra villkor för barn att utmanas och utvecklas. Att vara närvarande som pedagog i barns utforskande lyfts under flera samtal i vår studie. I vårt framtida yrke ser vi tydligt hur ett närvarande förhållningssätt kan komma att vara en form av redskap eller förutsättning för att kunna stötta barn på ett bra sätt i deras risksökande och utforskande. Dels kan vi ge både ett psykiskt och fysiskt stöd genom att finnas nära, men vi kan också genom att resonera tillsammans med barnen reflektera kring risker och upplevelser av risker, vilket i sin tur skulle kunna utveckla barns riskbedömning. Då vår uppfattning är att det finns situationer då risker elimineras utan en djupare eftertanke kan det vara tänkbart att närvarande pedagoger som ser hur barns riskbedömning successivt ökar också i större utsträckning har en tillåtande attityd kopplat till barns riskfyllda lek.

Inom förskolan är en medvetenhet om lekens bidrag till barns lärande och utveckling av stor vikt, både i samtid och framtid. Leken lyfts ofta fram som positiv av förskolepersonal vilket också var vår åsikt tidigare, ändå har examensarbetet inneburit väldigt mycket ny kunskap för oss. Med tanke på att leken är en så stor del av barns förskolevistelse behöver forskning kring barns lek ges större utrymme inom organisationen. Vår undersökning ligger i linje med forskningen som visar att låg andel personal i förhållande till barnantal har en begränsande effekt för barns lek liksom lekmiljöns yta i förhållande till antalet barn. En förskolas miljöer, både inom- och utomhus bör anläggas så att utrymmet för barnen är generöst och bemanningen vara tillräcklig för att personalen ska kunna förverkliga de möjligheter som finns i miljön. Organisatoriska förutsättningar kan även innebära att fortbildning kring leken prioriteras vid studie- och utvecklingsdagar.

Referenser

- Ainsworth, M. D., Blehar, M. C., Waters, E. & Wall, S. (1978). Patterns of *ATTACHMENT - A Psychological Study of the Strange Situation*. Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Apter, M. J. (1981a). On the concept of bistability. *International Journal of General Systems*, 6, 225-232.
- Apter, M. J. (1982). *The experience of motivation the theory of psychological reversals*. London: Academic Press.
- Apter, M. J. (1984). Reversal theory and personality: A review. *Journal of Research in Personality*, 18, 265-288.
- Apter, M. J. (1989). *Reversal theory: Motivation, emotion and personality*. London: Routledge.
- Apter, M. J. (1992). *The dangerous edge: The psychology of excitement*. New York: The Free Press, Macmillian Inc.
- Apter, M. J. (2001). *Motivational styles in everyday life a guide to reversal theory*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Apter, M. J. (2007a). *Danger: Our quest for excitement*. Oxford: Oneworld.
- Apter, M. J. (2007b). *Reversal theory: The dynamics of motivation, emotion, and personality (2nd ed.)*. Oxford: Oneworld.
- Apter, M. J., Kerr, J. H., & Cowles, M. P. (1988). *Progress in reversal theory*. Amsterdam; Oxford: North-Holland.
- Allen, L. J. & Rapee, M. R. (2005) Anxiety disorders. *Cognitive Behaviour Therapy for Children and Families*, 300-319. *Cambridge University Press* Tillgänglig: Researchgate.net doi:[10.1017/CBO9780511543845.018](https://doi.org/10.1017/CBO9780511543845.018)
- Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. uppl. 2:7. Stockholm: Liber
- Christoffer, L. och Johannessen, A. (2012). *Forskningsmetoder för lärarstudenter*. Lund: Studentlitteratur
- Fejes, A. och Thornberg, R. (2019). Kvalitativ forskning och kvalitativ analys. I Fejes, A. och Thornberg, R. (red). *Handbok i kvalitativ analys*. Stockholm: Liber, ss. 16-42.
- Gibson, J. J. *The Ecological Approach to Visual Perception*. Boston: Houghton Mifflin, 1979. Print.

God forskningssed [Elektronisk resurs]. Reviderad utgåva (2017). Stockholm: Vetenskapsrådet. <https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2017-08-29-god-forskningssed.html>

Kihlström, S. (2007). Intervju som redskap. I Dimenäs, J. (red). *Lära till Lärare: Att utveckla läraryrket - vetenskapligt förhållningssätt och vetenskaplig metodik*. Stockholm: Liber, ss. 47-63.

Kleppe, R. & Melhuish E. & Sandseter, E. B. H. (2017). Identifying and characterizing risky play in the age one-to-three years. *European Early Childhood Education Research Journal*, 25, 370-385 Tillgänglig: tandfonline.com doi: 10.1080/1350293X.2017.1308163

Kyttä, M. (2004). The extent of children's independent mobility and the number of actualized affordances as criteria of a child-friendly environment. *Journal of Environmental Psychology* 24(2):179-198. doi:[10.1016/S0272-4944\(03\)00073-2](https://doi.org/10.1016/S0272-4944(03)00073-2)

Little H. (2010) Risk, challenge and safety in outdoor play: pedagogical and regulatory tensions. *Asia-Pacific Journal of Research in Early Childhood Education* 4(1): 3–24. https://www.researchgate.net/publication/259892231_Little_H_2010_Risk_challenge_and_safety_in_outdoor_play_Pedagogical_and_regulatory_tensions_Asia_Pacific_Journal_of_Research_in_Early_Childhood_Education_41_3-24

Little, H. (2017). Promoting risk-taking and physically challenging play in Australian early childhood settings in a changing regulatory environment. *Journal of Early Childhood Research*, 15, 83-98. Tillgänglig: Journals.sagepub.com doi: 10.1177/1476718X15579743

Sando, J. O. & Sandseter, E. B. H. (2016). “We Don't Allow Children to Climb Trees” How a Focus on Safety Affects Norwegian Children's Play in Early-Childhood Education and Care Settings. *American Journal of Play*, 8, 178-200. https://www.researchgate.net/publication/309770624_We_don't_allow_children_to_climb_trees_How_a_Focus_on_Safety_Affects_Norwegian_Children's_Play_in_Early-Childhood_Education_and_Care_Settings

Sandseter, E. B. H. (2007). Categorizing risky play: How can we identify risk-taking in children's play? *European Early Childhood Education Research Journal*, 15,237-252. Tillgänglig: Researchgate.net doi: 10.1080/13502930701321733

Sandseter, E. B. H. (2009). Affordances for risky play in preschool: the importance of features in the play environment. *Early Childhood Education Journal*,36,439-446. Tillgänglig: researchgate.net doi: 10.1007/s10643-009-0307-2

Sandseter, E. B. H. (2010). ‘It tickles in my tummy!’ - Understanding children’s risk-taking in play through Reversal Theory. *Journal of Early Childhood Research*, 8(1), 67-88

Sandseter, E. B. H. & Kennair, Ottesen, L. E. (2011). Childrens Risky Play from an Evolutionary Perspective: The Anti-Phobic Effects of Thrilling Experiences. Tillgänglig: journals.sagepub.com doi: 10.1177/147470491100900212

Sandseter, E. B. H. & Little Helen & Wyver Shirley (2012). Do theory and pedagogy have an impact on provisions for outdoor learning? A comparison of approaches in Australia and Norway. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 12, 167-182. Tillgänglig: tandfonline.com doi: 10.1080/14729679.2012.699800

Sandseter, E. B. H., Cordovil, R., Hagen, T. L. & Lopes, F. (2020). Barriers for outdoor play in early childhood education and care (ECEC institutions: perception of risk in children's play among european parents and ECEC practitioners. *Child Care in Practice* 111-129. Tillgänglig: tandfonline.com doi: 10.1080/13575279.2019.1685461

Sandseter, E. B. H. (2010). 'It tickles in my tummy!' - Understanding children's risk-taking in play through Reversal Theory. *Journal of Early Childhood Research* 8(1):67-88. doi: [10.1177/1476718X09345393](https://doi.org/10.1177/1476718X09345393)

Stan, I. & Humberson, B. (2011). An ethnography of the outdoor classroom - how teachers manage risk in the outdoors. *Ethnography and education*, 6, 213-228. Tillgänglig: tandfonline.com doi: [10.1080/17457823.2011.587360](https://doi.org/10.1080/17457823.2011.587360)

Thurén, T. (2019). *Vetenskapsteori för nybörjare*. Stockholm: Liber

<https://www.refworld.org/docid/51ef9bcc4.html>:

UN Committee on the Rights of the Child (CRC), *General comment No. 17 (2013) on the right of the child to rest, leisure, play, recreational activities, cultural life and the arts (art. 31)*, 17 April 2013, CRC/C/GC/17, available at: <https://www.refworld.org/docid/51ef9bcc4.html> [accessed 28 April 2021]

Zamani, Z. (2016). 'The woods is a more free space for children to be creative; their imagination kind of sparks out there': exploring young children's cognitive play opportunities in natural, manufactured and mixed outdoor preschool zones. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 16:2, 1 72-189. Tillgänglig: researchgate.net doi: 10.1080/14729679.2015.1122538

Bilaga 1

Intervjufrågor

Frågor till pedagoger:

- 1) Vad är viktigt för att barn ska känna sig trygga att utforska i leken?
- 2) På vilka sätt söker barn utmaningar i leken på er förskola?
- 3) Finns det situationer då barnen tar risker i leken?
- 4) Hur förhåller man sig som pedagog när barnen leker riskfyllt?
- 5) I vilka situationer tillåts barn leka riskfyllt och i vilka situationer tillåts inte barn leka riskfyllt?
 - Hur hanterades den situationen?
 - Vilka utmaningar upplever du att det finns när man som pedagog beslutar vad barn tillåts och inte tillåts göra?
- 6) Ser du några för- och nackdelar med att låta barnen ta risker? (positivt eller negativt)
- 7) Är detta ämne något ni diskuterar på er förskola och i så fall hur?
 - Vem tar initiativ till samtalen?
 - I vilken form görs det?
 - Har ni något särskilt forum?
- 8) Upplever du att ni har en samsyn på förskolan gällande risker?

Frågor till rektorer:

1. Vilka förutsättningar har barn att känna sig trygga att utforska i leken på er förskola?
2. På vilka sätt söker barn risker i leken?
3. Ser du några för- och nackdelar med att låta barnen ta risker? (positivt eller negativt)
4. Vilka utmaningar upplever du som rektor vid beslut om vad barn tillåts och inte tillåts göra?
5. Kan du beskriva situationer då du tvingats ta beslut som blir till ett hinder för barns utveckling?
 - Vad var orsaken att du trots allt tog det beslutet?
6. Är detta ämne något ni diskuterar på er förskola och i så fall hur?
 - Vem tar initiativ till samtalen?
 - I vilken form görs det?
 - Har ni något särskilt forum?
7. Upplever du att ni har en samsyn på förskolan gällande risker?

Tips på följdfrågor:

- Kan du ge något exempel?
- Vilka för- och nackdelar ser ni med det?
- Kan du berätta mer?
- Hur gick det till?
- Hur tänkte ni då?
- I vilken situation hände det?
- Hur upplevde ni det?

Bilaga 2

HÖGSKOLAN I BORÅS

Akademien för bibliotek, information, pedagogik och IT

Förskollärarytbildning för pedagogiskt verksamma

Hanna Bergenzaun och Viktor Sjölin

2021-03-05

Samtycke till insamling och behandling av uppgifter om dig

Som en del av kursen 11FB75, Examensarbete; Att utforska pedagogiskt arbete för förskollärare vid Högskolan i Borås utför vi en studie med syfte att undersöka förskolors förhållningssätt kring barns risktagande i lek. Vi vänder oss därför till rektorer och pedagoger i önskan om att intervjua er kring era upplevelser och erfarenheter av barns utforskande kopplat till risker och säkerhet i förskolans verksamhet.

Vi som utför studien skulle vilja att du lämnar vissa uppgifter om dig själv i samband med intervjun, nämligen namn och utbildning samt en röstupptagning av intervjun. Ljudinspelningen syftar till att minska risken att vi går miste om information och hjälper oss att återge det ni berättat på ett sanningsenligt vis.

Högskolan i Borås är personuppgiftsansvarig för behandlingen, som sker med stöd av artikel 6.1 (a) i dataskyddsförordningen (samtycke). Uppgifterna kommer att användas av oss samt vara tillgängliga för lärarna på den aktuella kursen och centrala administratörer vid högskolan. Uppgifterna kan dock vara att betrakta som allmänna handlingar som kan komma att lämnas ut i det fall någon begär det i enlighet med offentlighetsprincipen.

Uppgifterna kommer att lagras inom EU/EES eller tredje land som EU-kommissionen beslutat har en skyddsnivå som är adekvat, dvs. tillräckligt hög enligt dataskyddsförordningen. Uppgifterna kommer att raderas när de inte längre är nödvändiga.

Resultatet av studien kommer att sammanställas i oidentifierad form och presenteras så att inga uppgifter kan spåras till dig.

Du bestämmer själv om du vill delta i studien. Det är helt frivilligt att lämna samtycke, och du kan när som helst ta tillbaka ett lämnat samtycke. Dina uppgifter kommer då inte att användas mera. På grund av lagkrav kan högskolan dock vara förhindrade att omedelbart ta bort uppgifterna.

Jag samtycker till att uppgifter om mig samlas in och behandlas enligt ovan.

Underskrift

Namnförtydligande

Ort och datum

Fylls i av ansvarig lärare eller handledare - Studentens namn

Kurs och kurstillfälle

Kursansvarig (namn, avdelning)

Bilaga 3

	Intervju 1	Intervju 2	Intervju 3 - rektor	Intervju 4	Intervju 5 - rektor	Intervju 6	Intervju 7	Intervju 8
1. Vad är viktigt för att barn ska känna sig trygga att utforska i leken? Vilka förutsättningar har barn att känna sig trygga att utforska i leken på er förskola?	- Trygga miljö - Trygga vuxna - Trygga i sig själva	- Trygg start - Trygg med pedagoger (relation). - Närvaro.	- Närvarande pedagoger. - Tydliga ramar. - Stora ytor.	- Närvarande och trygga ped. - Från inskolning. - Trygga med vuxna.	- Anknytning viktig. - vuxna får jobba för en bra relation. - Granskar och utvecklar lärmiljöerna. - Skada tillbud, dialog på APT	- Trygga i sig själva och med pedagoger. - Ge tillåtelse att testa, inga "fel". - Förutsägbart, tydliga ramar.	- Trygg lärmiljö - Tillåtande miljö, inga rätt o fel. - Öppet sinne. - Visar intresse, delaktiga.	- Närvarande pedagog - utvecklar vad det är för något. - Kunna gå vilse (Sandseter). - Tydliga ramar
2. På vilket sätt söker barn utmaningar i leken på er förskola? Ej rektorer	- Motoriskt - Höjd, balansera, gunga, klätterställning - Utmanande område: barn vill dit - Hinder: måste va många vuxna - Åt löv - Även sociala regler, nomer.	- Personlighet - Barn som fått lov (aff.). - Motorisk - Göra värre saker (höjd - "Vissa", vill mer, söker.. - Även tankemässigt.		- Hoppa pallarsen stolar. - Hitta nya utm. - Barn tycker det är roligt.		- Testar, provar - Stöd från ped sen själv. - "kan själv" - glädje, upprymd. - Synliggöra barns utv. i samtal.	- Genom att testa nya sätt. - Tillåtande vuxna: vara öppen, låta barnen testa, fånga upp idé, inte säga nej.	- Närvarande och tillåtande = barn provar, utmanar. - Yngre vill vara med äldre (ped sett detta och tillåter). - Klättra

3. Finns det situationer då barnen tar risker i leken? På vilka sätt söker barn risker i leken?	- Ofta omedvetet - Förstår inte faran. - Höjd - Erfarenhet av olyckor. - Föräldrar mer oroliga	- Ja. - Risk = skada sig, "gå för långt". - Motoriskt. - Förstår inte sina begränsningar. - Barn olika. - Klättra, höjd.	- Hela tiden. - Som miljön erbjuder. - Bergvägg, bäck, träd. - "känslan" = upprymdhet. - Samtala med barn om risker.	- Hela tiden. - Barn vet inte vad som är farligt. - Viktigt få prova, "bubbelplast". - Lärande - Hoppa höjd. - Yngre härmar äldre - lärande - Dela äldre/yngre spring - inomhus-krock ar. stora utrymmen inne. - Andra kompisar kan skadas av springande barn.	- hela tiden. - Pinnar, farliga artefakter. - ser denna lek vill inte förbjuda, förändra. - Eliminerar risk, utmanar barnen vidare, styr om leken. - orsak till förbud är att det slagits med pinnar. - Genom samtal och vara närvarande har man försökt få barnen att förstå och bedöma risk. - Rektorn funderar kring hur man ska kunna förhindra farlig lek, ex pinnar. Hon upplever att det kan bottna i vad barnen ex sett på film hemma.	- Hela tiden. - Natur: Berg, träd, klättra, hoppa. - Ibland för stora risker, ex berget blött. - Prova flera gånger för att lära sig, förmedla det till barnen. - Samtala och hjälpa barnen förstå begränsningar och risker.	- Ja, ibland svårt bedöma att det är en risk. - Samtala, ge barn förståelse, hitta balans. - Bäck, is, vatten, berg. - Spännande för barn, ge dem förståelse istället för att stoppa. - Närvarande.	- Ja verkligen. - Hoppa höjd - "katt-rätta-lek": springa mot vägen. - Förbud att gå mot vägen. - Skogen: "klart det finns risker" - närvarande. - Inte upplevt "riktig" skada. - Hårdhänt lek. - Minst olyckor i skogen. - Mer rädd stjärklapp: fart
---	--	---	---	--	---	--	---	---

4. Hur förhåller man sig som pedagog när barnen leker riskfyllt? Vilka utmaningar upplever du som rektor vid beslut om vad barn tillåts och inte tillåts göra?	- Närvarande - Ge barn förståelse, samtala - Inte hjälpa "för mycket"	- Närvarande - Tillåtas, prova utmana - Inte hjälpa självständighet - Höjd - Stötta, uppmuntra - Förstår inte risk, förklara. - Inte konsekvens-tänk.	- Samtal med personal: Bedöma vad som är en "riktig fara" vs känsla av det är farligt. - Farlig trafik, stranger danger. - Barn försvinner. - Förälder: GPS-väst - Personal/barn förutsättning.	-samtala med barn omkring regler -avstyr locka till annat, avstyra deltar i leken med barnen, -utmanar till annan typ av lek	- Miljö: planera inköp, sätta i halsen. - Lyfter dialog med personal (gärna barn), besluta tillsammans. - Beslut på APT. - Att nå beslut alla enas kring.	- Närvarande, ha lite koll. - Ge barn tillåtelse att leka i utmanande miljöer. - Stoppa när det finns risk för skador. - Barn hjälper varandra med riskbedömning, upptäcker faror tillsammans: resultat av ped förhålln-sätt?	- Tagit fram regler, viktigt barnen förstår varför. - Förbud vid utegym. - Viktigt med samsyn, säga samma till barnen. - Motivera för barnen varför regler finns: hinderbana, gungor, bäck.	- Lugn! Annars värre. - Förhålln.sätt: Inge lugn är bättre
5. I vilka situationer tillåts barn leka riskfyllt och i vilka situationer tillåts inte barn leka riskfyllt? -Hur hanterades den situationen? -Vilka utmaningar upplever du att det finns när man som pedagog beslutar vad barn tillåts och	- Stoppa när andra kan skadas. - Hög fart: cykel, stjärtlapp (restriktioner - fart + antal barn). - Ped styr om leken - minska risk men ge utmaning. - Föräldrar oroliga men påverkar inte pedagoger i stort.	- Pinnar, tillåter men regler - långa pinnar, gården/skogen - Barn älskar de här lekarna. - Få barn förstå regler, samtal.	- Nej, uppfattar att motsvarande möjlighet getts. - Stjärtlapp: Hämma kortsiktigt, inte utv. - Åka fort, lite över gränsen av vad man klarar.	-Spring inomhus ej tillåtet, ute istället -mer plats för spring ute, mer yta. -hoppande, ibland en risk men de lär sig samtidigt. -utmaning hur man ska låta barnen få utlopp för det de vill, utmanas i. -svårt att locka till annat.	- Is på gård. - Stängde av gården. - När säkerhet inte kan garanteras - barn skadar sig.	- Väder: is = bergen förbjuda Blött = "inte va på de högsta bergen". - Tillåts inte: skada sig, allvarlig olycka. - Låta barnen testa, samtala efteråt om det som hänt. - "En del vill prova allting". - Andra stötta att utmana. - Man känner barnen, vet deras gränser.	- Utmaning positivt. - Barn får testa, vuxna närvarande och bedömer risk. - Om risk för stor erbjuda annan lek. - Låter barnen testa och vara med att samtala och utforma "regler". - Vuxna förklarar varför. - Finns utmaningar vid	- Planerade aktiviteter, indirekt "förbud" mot risker. - Tillåts mest i fria leken: jage , inte-nudda-mar ken. - Annars är risk naturligt i vardagen. - Ped förhållningssätt del av personlighet. - Vara lugn och bryta barns oro. - Åtgärder för

inte tillåts göra? Kan du beskriva situationer då du tvingats ta beslut som blir hinder för barns utveckling?				- tid på dagen kan vara ett hinder, vi kan ej gå ut 7 på morgonen.		- Samsyn viktigt. - Utmaning att man tycker olika. - Viktigt med dialog både vuxna och barn. - Vuxnas "ryggsäck" påverkar. - "väldigt fritt" - miljö: Affordance.	beslut. - Inte så stort arbetslag, samtala.	att förminska risker, rockring. - Utmaning, barnens reaktion, skapa förståelse. Acceptans för ped beslut. - Få barn i olika åldrar förstå: yngre förstå risk.
6. Ser du några för- och nackdelar med att låta barnen ta risker? Samma	- Utv motorik. - Kan skada sig. -Kan skada andra (stoppas). - Pinnar (regler). - Mest fördelar. - Machokultur.	- Mycket fördelar. - Utmanas: självkänsla, själv säkerhet. - Oroliga vuxna hämmar barn. - Dåligt överbeskyddande - Närvarande - Höjd - Känna barnen, bedöma förmåga.	- Risker finns alltid. - "Bara fördelar" - motorisk/fysisk utv. Hälsa - Benbrott, hjärnskakning kommer att ske. - Ej utmaning = hämmar utv.	-fördel att de lär sig av att utmanas. -växer av att få ta risker. -lär sig av att lyckas. -barn måste få försöka -nackdel kan vara att de slår sig. barnet självt eller barn runtomkring. -bra med samtal med barn men ett hinder när de ej kan prata, de är små, ändå viktigt.	- Utsätts man för risker lär man sig hantera dem. - Barn behöver utmanas, våga och prova. - Balansgång, ex cykling, gunga, en del barn har svårt att hantera och då kan det bli en risk, samtidigt måste de få göra det för att lära sig. - Barn behöver hjälp från vuxna att hantera risken, så att de kan	- Testar sig själv lite längre än man vågar. - Vuxen eller kompis som stöd. - Växer av det. - Inte såna risker så man skadar sig. - Inga direkta nackdelar. - Barn är olika, en 3 åring kan våga mer än en 5 åring. - Yngre kan vara våghalsiga, inte förstå risker.	- Lär sig, utv. inte bra med "säker bubbla". - Nivåer av risk - Vatten, farliga element, stoppa mer. - Stenigt tillåts mer. Nackdel: - Om vuxna släpper för mycket, tillåter allt har man släppt ansvar, inte gjort bedömning. - Att allvarlig olycka kan ske.	- Skador nackdel men ovanligt. - Lärdom stor fördel: motorik, tänka själva, självkänsla, tillit, självständighet, "växer i sig själva". - Allt ifrån skogen till klippa med sax. - Barn glada när de bemästrar nytt. - "stor och stolt". - Närvarande pedagog.

					hantera den. -Nackdel ..inne kanske det kan vara med bollar. Om ett barn inte vet hur den fungerar, flyger in i lampor osv. Flyttar man ut kan det fortsätta där.			
7. Är detta ämne något ni diskuterar på er förskola och i så fall hur? -vem tar initiativ till samtalen? -I vilken form görs det? -Har ni något särskilt forum? Samma	- Stjärtlapp, cyklar, pinnar - Regler och rutiner policy. - I arbetslagen. - Gårdsregler. - Antal cyklar - yta/barn. - Diskussion om säkerhet. - Förebygga och följa upp.	- När något hänt. - Planering av verksamhet. - Den som upplevt tar initiativ. - Skriva ner, lyfta i arbetslag vid planering.	- Oftast personalen, efter händelse. - Om rutin inte fungerat. - Rektor efter tillbud eller kontakt med förälder. - Akut: när det dyker upp. - APT.	-Ja, pratar kontinuerligt, ingår i omsorgsbiten. -Nej, vi har inga direkta forum eller särskilda diskussioner i ämnet. -Däremot samtal spontant när det händer något. -Hon upplever att det kan ha med barngruppen att göra. Lugn barngrupp. -På Apt pratar man om det har skett nåt.	- Dialog med processledare. - Grupp som utmanar, förebygga risker. - Alla lyfter upplevda problem. - Utv.grupp, APT. - Kollegiala samtal utifrån speciell modell.	- Pratar om förhållningsätt, vad barn får/inte får göra - Alla lyfter: olycka, skada, eller observerad risk. - Diskuterar mycket, ex på gården. - Vid samlingar med bamen. - APT, planeringar.	- Ja, förhållningsätt och regler, farliga platser. - Bergen, gungor, pinnar. - Regler kan införas om något hänt men i dialog. - Situationsanspassa, "tillfällig regel" - Den som upplever situation lyfter samtal. - APT för gemensamma beslut.	- Ja verkligen. - Oftast på möten i arbetslag. - Skriver upp på protokoll, alla ta del. - Viktigt med samtal alla kan delta i. - Den som upptäcker risk, kommer på något lyfter. - Nackdel med risk, barn får i sig något.

8. Upplever du att ni har en samsyn på förskolan gällande risker? Samma	- Ja, alla vill samarbeta.	- Överens i stort men individuellt. - Säkerhet ja - Utmana nej - Olika saker men pratar om det. - Personliga erfarenheter formar. - Viktigt samtala - Utbildade - Viktigt vara enade, konsekventa. - Samsyn viktigt. - Trygga vuxna, trygga barn, utmanar sig mer.	- Bra att vara tillåtande. - Ja personalen har samsyn. - Viktigt ämne BRIS-rapport "Dom säger att jag inte rör på mig".	-Ja. -många kollegor, alla tycker inte alltid samma. -men i stort tycker vi lika. -Barn ska få prova och utmana sig. det är något vi tycker samma.	- Jobbat mycket för att skapa större samsyn. - Samsyn i stora frågor, inte djupare samtal om risker. Inte hunnit reflekterat. Intervju gav ny infallsvinkel. - Vuxnas syn på risktagande: uppfostran, uppväxtmiljö, erfarenhet.	- Inte alltid, får diskutera och nå samsyn. - Även få in barn i samtal. - Vattendelare: klättring berg, träd. - På alla förskolor måste man prata, diskutera. -Ped medvetna om sina olikheter, dela upp sig. - Skogen erbjuder mer risker än en iordningställd lekplats.	- Både ja och nej, beror på ped erfarenheter. - Ganska samsynta, försöker ha dialog.	- Ja: Inte lika men bra kommunikation, samspel och eniga. - Upplever risker olika, få grundsyn, jobbat för det. - Intervjun: gett mer tankar, bra
---	----------------------------	--	---	---	---	---	---	---

Tack till:

Alla som deltagit i denna studie, våra kollegor som har ställt upp i testintervjuer, vår handledare vid Högskolan i Borås, Christer Wede och våra arbetsgivare som stöttat oss under vår utbildning.

HÖGSKOLAN
I BORÅS

Besöksadress: Allégatan 1 · Postadress: 501 90 Borås · Tfn: 033-435 40 00 · E-post: registrator@hb.se · Webb: www.hb.se